

фото: © UNICEF/NYHQ2011-1059/Holt

Достъп до пръвосъдие за деца с интелектуални затруднения и психични разстройства

Международни стандарти и заключения в 10 страни-членки на Европейския съюз

Достъп до пръвосъдие за деца с интелектуални затруднения и психични разстройства

Международни стандарти и
заклучения в 10 страни-членки
на Европейския съюз

2015

January 2015

ISBN 978-615-80205-9-6

Авторски права запазени.

© Mental Disability Advocacy Center (MDAC), 2015. Всички права запазени.

Настоящата публикация е създадена с финансовата подкрепа на програма „Основни права и гражданство“ на Европейския съюз. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Mental Disability Advocacy Center (MDAC) и при никакви обстоятелства не може да се приема, че той отразява официалното становище на Европейската комисия.

Съдържание

Предговор.....	4
Резюме.....	5
Въведение.....	7
Раздел I: Законодателство, мониторинг и подаване на жалби – структурни индикатори	12
Раздел II: Участие в съдебни процедури – индикатори за процеса	20
Раздел III. Улесняване на достъпа до правосъдие – индикатори за процеса	32
Приложение 1: Автори на проекта	40

Предговор:

Децата са деца, са деца ...

Момче започва да крещи на улицата и напада пешеходец. Полицията е извикана и полицаят отвежда разстроеното и тревожно дете в полицейския участък, поставя го зад решетки "за да го успокои". Детето с ужас в очите се свива в ъгъла. То ще остане там за 24, може би 48, а може и 72 часа без никаква подкрепа и за него няма никакво друго място, на което да отиде. Дори и неговият законен представител го счита за бремене.

Кой ще представлява неговия случай в съда? Като дете с психично увреждане, то не може да постигне справедливост само. Кой ще призове законния му представител, който се е провалил в защитата на неговите права?

Пред институция за момичета с психични увреждания се е подредила дълга верига от коли. Шофьорите чакат децата да излязат и ги примамват в колите с храна, шоколад или малко пари за „едно бързо“. Шофьорите се чувстват в безопасност да експлоатират сексуално тези момичета. "Тези идиоти не могат да свидетелстват в съда", си мислят те.

Кой ще подкрепи тези момичета, когато най-накрая случаят стигне до съд? Кой ще гарантира, че те ще бъдат чути? Кой ще им помогне да изразят своето мнение? Какви са гаранциите тогава, че съдът ще приеме техните показания като доказателство?

Седемнадесетгодишно момче с тежко интелектуално затруднение е заставено насила да свидетелства в съда при случай на автомобилна катастрофа. Той не разбира добре, слухът му е засегнат и му е трудно да се концентрира за повече от 20 минути. Уплашен е и има нужда да отиде до тоалетната. Съдията и двамата адвокати започват да стават нетърпеливи. Те наставляват момчето грубо. Ситуацията се влошава. Детето спира да говори и се разплаква. Доказателството е загубено, времето е загубено. Такива деца не трябва да се допускат в съда, нали? Така или иначе, те не са в състояние да дадат показания, нали?

Кой ще каже на съдилищата, че децата с интелектуални затруднения и психични разстройства се нуждаят от съдействие и че са в състояние да свидетелстват, ако им е осигурена подкрепа? Кой ще каже на съдилищата, че тези деца имат глас, който трябва да бъде чул? Кой ще каже на съдията, че той трябва да промени начина, по който съдът процедира в съответствие с най-добрия интерес на детето?

Тринадесетгодишно момиче със синдрома на Даун е било изнасилено и забременява. Нейните родители и съдът не считат, че тя е способна да свидетелства. Обвинението оттегля случая. Родителите решават, че ще я приспят, ще бъде извършено цезарово сечение и ще дадат бебето за осиновяване. Никой не си прави труда да попита момичето за каквото и да е. Никой не я пита дали може да разпознае

насилника, нито дали разбира, че е бременна. Никой не я пита дали иска да задържи бебето и определено никой не я пита дали за нея би било възможно да се грижи за детето си. Тя има синдром на Даун, затова всички си мислят, че няма нужда да обсъждат с нея.

Кой ще отнесе нейния случай в съда и ще се увери, че тя е чула? Кой ще оцени какво е способно да направи това момиче и каква подкрепа би искала или от каква има нужда? И кой би защитил нейните права като дете където родител?

В много, на практика твърде много страни, децата с увреждания са маргинализирани, поставени встрани и дори възприемани като наказание от Господ. Тези деца са скрити, невидими, нечути и с тях се отнасят като носещи срам за семейството. В най-добрия случай, на тях се гледа като бремене, а в най-лошите – са назовавани „идиоти“, „умствено изостанали“ и дори „вещици“, които са били изпратени за да накажат семейството. Изоставянето може да изглежда единствената възможност за някои от семействата.

Кой ще защити тези деца от родителите, от техните общности и от техните учители (ако те изобщо ходят на училище)? Кой съд ще приеме такива искове, ще им възвърне правата и правото на глас? Нима съдът също ще ги изостави?

Никой от тези случаи не е измислен. Всички те са от моята съдебна практика като съдия, експерт и член на Комитета на ООН за правата на децата. И те насочват към много по-обширни проблеми в цяла Европа.

Всички страни, с изключение на две, са ратифицирали Конвенцията за правата на детето и законово са задължени да защитават всички деца, които живеят на тяхната територия. Мнозинството от страните също така са ратифицирали Конвенцията за правата на хората с увреждания, гарантираща достъп до правосъдие за децата с увреждания.

ВСИЧКИ деца имат право на защита. **ВСИЧКИ** деца имат право на достъп до правосъдие.

Държавите имат задължение да информират родителите на деца с увреждания за правата на техните деца. И държавите имат задължението да подкрепят семействата, за да се справят с отглеждането на техните деца.

Страните трябва да улесняват достъпа до правосъдие за **ВСИЧКИ** деца, като им осигуряват подкрепа. Набор от подкрепящи механизми вече е разработен, като например посредниците, които улесняват комуникацията между децата и съда и позволяват довереното лице да придружава детето през целия съдебен процес. Разработени са и други средства, включително видеовръзка при интервюиране на дете в обкръжение, което му е познато, обучение на служителите

на съда и адвокатите за това как да работят с деца, както и ръководства за оценка на потребностите на детето в съдебната система. Но нито една от тези практики не се използва последователно в цяла Европа.

Трябва да се осигурят защитни механизми за ВСИЧКИ деца. Трябва да бъдат премахнати бариерите за достъп до правосъдие на децата с интелектуални затруднения и психични разстройства.

Считам, че този доклад е отлично средство и напълно необходим инструмент, който да хвърли светлина върху множеството проблеми и форми на дискриминация, които децата с интелектуални затруднения и психични разстройства изпитват по отношение на наказателни, граждански и административни дела.

Крайно време е страните, ратифицирали Конвенцията за правата на детето и Конвенцията за правата на хората увреждания, да изпълнят произтичащите от това задължения и съдебните системи да се научат как да работят правилно с тези изключително маргинализирани групи деца.

В интерес на децата. Но също така в интерес на правосъдието.

Съдия Ренате Уинтър

Член на Комитета на ООН за правата на детето

Резюме

„Достъпът до правосъдие“ е основен принцип в правовата държава. Процедурно, той визира правото на достъп до механизмите на правосъдие, включително до съдилищата. По същество, този достъп произлиза от правото на ефективна правна защита при нарушение на основните права, определени в Член 8 от Всеобщата декларация за правата на човека. Това е тясно свързано с принципа за равенство пред закона.

Обикновено това право се отказва на децата с интелектуални затруднения и психични разстройства. Едва в последните години, след ратифицирането на Конвенцията на ООН за правата на детето, а впоследствие и на Конвенцията за правата на хората с увреждания, тези деца започват да се разпознават като носители на права, а не само като пасивни получатели на грижи. Тази промяна в нагласите, обаче, все още предстои да се превърне в системна промяна в рамките на националните съдебни системи.

В цяла Европа децата с интелектуални затруднения и психични разстройства преживяват различни нарушения на човешките права, включително отказ на образование; настаняване в институции, които ги отделят от техните общности; и са с висок риск от това да станат жертви на лошо отношение, експлоатация и други форми на злоупотреба. Те също са незачитани и непропорционално представени в наказателната съдебна система в случаите, когато се твърди, че са нарушители и жертви. Техните свидетелски показания често са игнорирани от съдебната система, която остава ригидна и патерналистична. Обикновено, с тях не се консултират дори във връзка с въпроси, които е вероятно да имат фундаментално значение за живота им.

Настоящият доклад има две основни цели. Първата е да синтезира международното законодателство и стандарти

за достъп до правосъдие и да ги приложи конкретно по отношение правата на децата с психични увреждания в Европейски контекст. Постигнатият напредък в Европа също ще бъде разгледан, включително Насоките на комитета на министрите на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с интересите на детето, Хартата на основните права на Съвета на Европа и Европейската конвенция за права на човека. Въз основа на тези стандарти, са разработени единадесет индикатора за определяне на степента, в която правителствата предприемат стъпки, за да подобрят съдебната система за деца с психични увреждания в национален контекст. Те включват както структурни индикатори, свързани с националното законодателство, политики и система за мониторинг, така и процесуални индикатори, свързани с участието на децата в съдебни производства и осигуряване на достъп до правосъдие.

Втората цел на доклада е да представи заключенията от изследване по темата в десет държави-членки на Европейския съюз, а именно: България, Чехия, Ирландия, Латвия, Литва, Унгария, Румъния, Словения, Испания и Великобритания. Доколкото ни е известно, подобно международно изследване за правото за достъп до правосъдие на деца с интелектуални затруднения и психични разстройства се провежда за пръв път в Европа.

Едно от най-поразителните открития е пълното отсъствие на данни за това колко деца с психични увреждания са попадали в контакт със съдебната система, за вида на техните затруднения и увреждания, както и за резултатите от съдебното производство. Доколкото във всички страни има национални системи за мониторинг на човешките права, изследователите в десетте държави в Европа откриха, че

рядко се отчита позицията на тези особено маргинализирани групи деца.

За да попълнят този пропуск, изследователите са интервюирали адвокати, съдии, родители и други професионалисти относно тяхната гледна точка и опит с деца с интелектуални затруднения и психични разстройства в съдебната система. Въпреки задължението на правителствата да оценяват потребностите на децата при участието им в съдебни производства, които ги засягат, това рядко се случва. В повечето случаи целта на оценката се свежда до определяне на когнитивните способности на детето и потенциала му да дава валидни свидетелски показания в съответствие с правилата за събиране на доказателства, вместо да се оценяват комуникационни или други потребности. В резултат на това, в много случаи децата са изключени от съдебните процедури или са заставяни да преминават през процеси, които са формални, ригидни и в основата си отричащи правото им да бъдат чути.

Докладът отправя редица препоръки до правителствата и до Европейската общност да обърнат внимание на този проблем. От голямо значение е, че няколко правителства са предприели оценки на своите национални законодателни и политически рамки за идентифициране на бариерите пред достъпа до правосъдие за деца с интелектуални затруднения и психични разстройства. Европейската общност може и трябва да играе важна роля в осигуряването на техническа подкрепа, за да може този процес да бъде ефективен. Ценен ресурс за това са Насоките на Комитета на министрите на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с интересите на детето. Още повече, Европейската общност трябва да вземе воеща роля в провеждането на систематично изследване за степента, в която Европейската съдебна система отговаря на правата и потребностите на децата с психични увреждания.

На национално ниво е ясно, че най-големите бариери, които трябва да бъдат преодолени, са ограниченото познание и нагласите за изключване от страна на тези, които са въввлечени в администрацията на правосъдната система, включително съдиите, адвокатите, полицията, социалните работници и психолозите. Въпреки няколко примера за обещаващи практики, които бяха открити от

изследователите, като например създаването на подходящи за деца стаи за разпит, както и използването на посредници, то това е еднократна тенденция. Важно е правителствата да предприемат стъпки за повишаване на осведомеността на тези професионалисти относно правата на децата, на хората с увреждания и важността на мултидисциплинарния подход за преодоляване на бариерите и подобряване на качеството на правосъдието за деца с психични увреждания.

Тези промени ще отнемат време, но правителствата могат и трябва да предприемат някои незабавни мерки. Например, необходимо е винаги да се осигуряват възможности за законно представителство и правна помощ на деца, които се изправят пред съдебната система от собствено име, особено когато е вероятно да има конфликт на интереси между тях и техните родители или настойници. Разбира се, за много деца е малко вероятно да успеят да инициират процедура за защита на собствените си права, когато тези права са били нарушени. В тези случаи е важно други независими органи - като национални институции за защита на правата и НПО, да могат да внесат жалба от тяхно име и по техни инструкции.

Индикаторите и констатациите, изложени в доклада, показват, че е необходимо да тези проблеми да се приоритизират. За да се допринесе към този процес, проектът е разработил набор от инструменти, които правителствата и други заинтересовани лица би трябвало да използват, включително обучително ръководство и учебна програма за професионалисти, участващи в съдебната система, насоки и стандарти за събиране на данни и факти за всяка страна от проекта, които идентифицират най-важните проблеми на местно ниво.

Възможността правата на децата с интелектуални затруднения и психични разстройства се прилагат справедливо е от полза не само за тях. Процесът на провеждане на реформи изисква съдът да стане по-отворен, гъвкав и отзивчив към хората с увреждания, както и към други маргинализирани групи. Това означава да се подобри качеството на практикуване на правната професия, насърчаване на развитието на достъпна информация за правата и средствата за защита и в крайна сметка подобряване на качеството на самото правосъдие.

Въведение

В цяла Европа децата с интелектуални затруднения и психични разстройства са обект на системно нарушаване на човешките права. Те са отнемани от техните родители и настанявани в институции. На тях им е отказвано образование или са поставяни в сегрегираща среда. И те са непропорционално представени като ответници в съдебните системи за непълнолетни. Много от тях са лишени от възможността да се противопоставят на несправедливости и тези, които влизат в досег с правосъдните системи, се изправят пред професионалисти без обучение, работещи с ригидни процедури, които не успяват да посрещнат нуждите им като деца и като деца с психични увреждания.

Достъпът до правосъдие за хората с интелектуални затруднения и психични разстройства в Европа е бил посочван като област за по-нататъчни изследвания и действия. Нарастващият обем от изследвания и доказателства показва, че децата с увреждания изпитват по-високи нива на насилие,¹ и Европейският съюз (ЕС) настоява за отделяне на специално внимание върху борбата с нарушенията на

човешките права на децата с увреждания². До момента не е обърнато специално внимание на осигуряването на достъп до правосъдие за деца с интелектуални затруднения и психични разстройства като обособена група, като това е пропуск, който докладът засяга директно.

Този доклад задава международни стандарти за достъп до правосъдие за деца с психични увреждания и използва тези стандарти, за да анализира реалността в която живеят децата в десет страни – членки на ЕС.³ Този доклад се позовава на международното право и стандарти, свързани с правата на децата, правата на хората с увреждания и се основава на съществуващите насоки за подобряване достъпа до правосъдие на Съвета на Европа.⁴ Докладът изтъква приликите и различията в десетте системи на правораздаване и предлага препоръки за действия от страна на правителствата и ЕС.

Понятия и дефиниции

Какво е достъп до правосъдие?

В международното право „достъпът до правосъдие“ е развиващо се понятие. Той е описван като даващ възможност на „ефективен достъп до системи, процедури, информация и места, използвани в правораздаването.“⁵ Свързан е с върховенството на закона и историята му може да се проследи до настъпването на съвременната епоха на човешките права. Член 8 на Всеобщата декларация за правата на човека (ВДПЧ) посочва, че:

“Всеки човек има право на ефективно възстановяване на правата си от компетентните национални юрисдикции за действия, нарушаващи негови основни права, признати му от конституцията или закона.”

Аналогично, Член 13 на Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи („ЕКПЧ“) постановява правото на ефективни правни действия за защита на национално равнище. Достъпът до правна защита трябва да бъде осигурен на равна основа за всеки без дискриминация (Член 14 на ЕКПЧ).

- 1 Hilary Brown, *Safeguarding adults and children with disabilities against abuse* (Strasbourg: Council of Europe, 2003). Хилари Браун, Защита от малтретиране на възрастни и деца с увреждания (Страсбург: Съвет на Европа, 2003).
- 2 “An EU Agenda for the Rights of the Child. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions”, 15 февруари 2011, COM (2011) 60 финален, достъпен онлайн на адрес http://ec.europa.eu/justice/policies/children/docs/com_2011_60_en.pdf (последна редакция: 27 March 2015).
- 3 Изследването бе проведено в България, Чехия, Унгария, Ирландия, Латвия, Литва, Румъния, Словения, Испания и Великобритания.
- 4 “Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice”, adopted by the Committee of Ministers on 17 November 2010 at the 1098th meeting of the Ministers’ Deputies, available online at: www.coe.int/childjustice (последна ревизия: 27 March 2015).
- 5 Janet E. Lord et al., *Human Rights Yes! Action and Advocacy on the Rights of Persons with Disabilities*, 2nd edition, (Minneapolis: University of Minnesota Human Rights Center, 2012).

С развитието на международното право за защита на човешките права, се развива и гаранция за ефективна правна защита на различни маргинализирани групи от обществото. През 1989г. Конвенцията на ООН за правата на детето (КПД) инициира международна промяна на отношението към децата от обект на грижа и защита към тяхното признаване като носители на човешки права с „развиващи се способности“ (Член 5) и нарастваща степен на автономност. Член 12 от КПД признава, че децата имат право на глас по всички въпроси, които ги засягат, включително по отношение на правните процеси:

„...на детето е предоставена по-специално възможност да бъде изслушвано при всякакви съдебни и административни процедури, отнасящи се до него, или пряко, или чрез представител или съответен орган по начин, съответстващ на националното законодателство.“

За първи път в международното право Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания (КПХУ), приета през 2006г., включва „достъпа до правосъдие“ като право само по себе си, което е привидно насочено срещу множеството бариери, пред които са изправени хората с увреждания при възстановяване на нарушените им права. Подкрепяйки преминаването към подхода за социален модел на уврежданията,⁶ Член 13(1) от КПХУ посочва, че правителствата трябва:

“да осигурят на хората с увреждания ефективен достъп до правосъдие, равноправно с всички останали, включително чрез предоставяне на процедурни и подходящи за възрастта им улеснения за упражняване на тяхната роля като преки и непреки участници, включително свидетели, във всякакви съдебни процедури, включително в следствената и други предварителни фази.“ [курсивът е добавен от автора]

Някои от най-значителните препятствия пред достъпа до правосъдие за хората с увреждания произтичат от отношението на тези, които се занимават с правораздаване.⁷ Особено по отношение на хората с интелектуални затруднения и психични разстройства, нагласите за изключване са често приети за норма сред адвокати, съдии, чиновници, съдебни експерти и други.⁸ Затова правителствата трябва да съдействат за обучението на професионалистите, работещи в съдебната система, за да гарантират, че хората с увреждания имат достъп до правосъдие на равни начала с всички останали (Член 13(2)). Тези задължения трябва да се тълкуват във връзка със задължението за осигуряването на пълното включване на хората с увреждания в обществото, “идентифицирайки и премахвайки пречките пред правосъдието” (Член 9), включително пречките, свързани с нагласите.

В Европа правото на достъп до правосъдие е допълнително развито и чрез приемането на Хартата за основните права на Европейския съюз („Хартата“) и особено Член 47 и Член 48. Тези членове засягат правото на разглеждане на делото в разумен срок, възможността за получаване на правна консултация, защита и представителство и потвърждаване на презумцията за невинност.

Не на последно място, достъпът до правосъдие, особено за деца, придобива нарастваща важност в Съвета на Европа („СЕ“). През 2010г. Комитетът на министрите на Съвета на Европа приема насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето⁹, които осигуряват „практически инструмент, който страните-членки могат да използват, за да адаптират своята съдебна и извънсъдебна система към специфичните права, потребности и интереси на децата“ (цитиран по-нататък като „Насоките за правосъдие, съобразено с интересите на детето“). Насоките за правосъдие, съобразено с интересите на детето, включват правото на децата на участие в съдебен процес, който ги засяга; отделянето на първостепенно внимание на най-добрия им интерес; защита от дискриминация при контакт с всички компетентни органи и служби, които участват в наказателното, гражданското или административното правораздаване.

Настоящият доклад се основава на прилагането на стандартите за специфичните нужди на децата с интелектуални затруднения и психични разстройства. Признавайки, че всяка от трите области на правото (наказателно, гражданско и административно) обхваща широки области от човешкия опит, настоящото изследване се фокусира върху достъпа до правосъдие и особено разпространеното нарушение на правата на деца с психични увреждания, и най-вече върху правото им да живеят в общността и да бъдат защитени от експлоатация, насилие и тормоз; децата като жертви, свидетели и обвиняеми в рамките на наказателното производство; и за решения, свързани с образованието.

Кои са децата?

В този доклад думите „дете“ и „деца“ се отнасят до хора на възраст под 18 години, в съгласие с Член 1 на КПД и общите международни стандарти. Тази възраст често е наричана пълнолетие, след което личността заявява претенции за автономия и ѝ се разрешава да извършва редица дейности в зависимост от юрисдикцията (като гласуване, шофиране, служене в армията, купуване на алкохол). Важно е да се посочи, че на много 18-годишни с увреждания продължават да се отричат повечето от тези права посредством действието на системите за настойничество или опека (guardianship systems)¹⁰.

6 Rannveig Trausdóttir, “Disability Studies, the Social Model and Legal Developments” in Oddný Mjöll and Gerard Quinn (eds.), *The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities* (Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2009), 3-16.

7 Виж за пример, Clare Edwards et al., *Access to Justice for People with Disabilities as Victims of Crime in Ireland*, (University of Cork, February 2012), 127.

8 Eilíonóir Flynn, *Disabled Justice? Access to Justice and the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities* (Farnham: Ashgate, 2015), Chapter 3.

9 “Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice”, Adopted by the Committee of Ministers on 17 November 2010 at the 1098th meeting of the Ministers’ Deputies, available online at: www.coe.int/childjustice (last accessed: 27 March 2015).

10 Виж за пример: Mental Disability Advocacy Center, *Legal Capacity in Europe* (Budapest: MDAC, 2013), 12-13.

Кои са хората с увреждания?

Концепцията за „увреждане“ не е дефинирана в международното право, въпреки това Член 1 от КПХУ посочва, че „Хората с увреждания включват лица с трайна физическа, психическа, интелектуална и сетивна недостатъчност, която при взаимодействие с различни пречки би могла да възпрепятства тяхното пълноценно и ефективно участие в обществото, равноправно с останалите.“ Това определение измества фокуса от медицинския етикет за увреждане към разбирането, че хората „са неспособни“ да достигнат света поради пречки, свързани със средата, нагласите, финансите, социалните или правни бариери.

Този доклад използва термина „деца с психични увреждания“, имайки предвид деца с интелектуални затруднения, проблеми в развитието, когнитивни и/или психосоциални увреждания.¹¹ Тези термини не са изчерпателни, като се приема, че всяко дете има множество аспекти на своята идентичност. Една от най-често срещаните пречки, пред която се изправят децата с интелектуални затруднения и психични разстройства при досега си със съдебната система, са дискриминативните процедури. В този доклад „дискриминация на основата на увреждане“ се използва с препратка към Член 2 от КПХУ, който я дефинира като „всяко различие, изключване или ограничаване на основата на увреждане, което има за цел или резултат от нарушаване или отменяне на признаването, ползването или упражняването, на равна основа с другите, на всички човешки права и основни свободи в политическата, икономическата, социалната, културната, гражданската или всяка друга област. Тя включва всички форми на дискриминация, включително отказ на разумни улеснения.“

„Разумните улеснения“ са тези форми на индивидуална подкрепа и приспособяване, необходими да осигурят на

хората с увреждания, включително на децата, възможността да упражняват своите основни права, без да представляват прекомерно затруднение за организацията, предоставяща улесненията (Член 2, КПХУ).

Кои са хората с психични увреждания?

Този термин се използва по отношение на хора с интелектуални затруднения, проблеми в развитието, когнитивни и психосоциални увреждания. Хората с интелектуални затруднения, като цяло, имат по-големи трудности от повечето хора с интелектуално и адаптивно функциониране вследствие на дълготрайно състояние, което се проявява по-рано или преди осемнадесетгодишна възраст.

Проблемите в развитието се отнасят до интелектуалните затруднения, а също и до лицата, определяни като имащи затруднения в развитието, включително церебрална парализа, разстройства от аутистичния спектър и фетален алкохол синдром. Когнитивните увреждания се отнасят до трудности при научаването и обработката на информация и могат да бъдат свързани с придобита мозъчна травма, мозъчен удар и деменция, включително болестта на Алцхаймер.

Хората с психосоциални увреждания са тези, които преживяват психично-здравни проблеми или психична болест, и/или които се идентифицират като потребители на психично-здравни грижи, клиенти на психично-здравни услуги, „оцелели след психиатрична грижа“ или умопамрачени (mad).

Това не са взаимно изключващи се групи. Много хора с интелектуални затруднения, проблеми в развитието или когнитивни увреждания също се идентифицират или са определяни като имащи психосоциални увреждания.

Структура и методология

Този доклад има две части. Първата синтезира съответните правни стандарти на Организацията на обединените нации и Европа за достъп до правосъдие и ги прилага към специалната позиция на децата с интелектуални затруднения и психични разстройства. При това, в доклада се предлага набор от индикатори за правата на човека, за да се оцени степента, до която се осъществява достъп до правосъдие за тези деца. Този подход се основава на аналитичните насоки, разработени от Службата на върховния комисар на ООН по правата на човека (СВКПЧ) за измерване на прилагането на човешките права.¹²

Представени са три раздела индикатори:

1. Раздел I: Законодателство, мониторинг и подаване на жалби предвижда четири структурни индикатори, свързани с ратификацията на международното право, националните политики в областта на достъпността, независими органи за мониторинг и механизми за подаване на жалби.
2. Раздел II: Участие в съдебни процедури определя индикатори на процеса, които да оценят степента, в която децата могат по смислен и безопасен начин да взаимодействат със съдебната система, включително дали правната система зачита най-добрия им интерес,

¹¹ Подробно описание на тези термини е предоставено по-долу.

¹² United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, *Human Rights Indicators: A Guide to Measurement and Implementation*, HR/PUB/12/5, (New York and Geneva: OHCHR, 2012).

дали са предприети мерки за достъпност, за да подобрят цялостния достъп до правната система, наличието и предоставянето на индивидуализирани разумни улеснения и мерки за защита на личните данни.

3. Раздел III. Улесняване на достъпа до правосъдие определя процесни индикатори за законно представителство, правна помощ и обучение за професионалисти от съдебната система.

Настоящият доклад не разглежда индикатори за постигнатите резултати, които в насоките на СВКПЧ (ОНЧНР) се определят като „Индикатори (които) улавят индивидуални и колективни постижения, които отразяват състоянието на упражняване на човешките права в даден контекст.“¹³ Разнообразието от съдебни системи и липсата на общ подход за осигуряване на достъп до правосъдие за хората с увреждания в по-общ смисъл прави невъзможно в рамките на този доклад да бъдат разработени индикатори за постигнати резултати: това е задача на бъдещето. Анализът на структурните и процесните индикатори ще позволи на правителствата и органите на ЕС да развият общ подход, който след това да допринесе за събирането на сравними помежду си данни за резултатите. Един от основните аспекти на това ще бъде създаването на обща методология за съпоставяне на качествени данни за опита на децата с психични увреждания при контакта им с правосъдните системи.

Вторият елемент от този доклад е представянето на резултатите по всеки индикатор. Това се основава на първични и вторични изследвания в десет страни-членки на ЕС. Събирането на данни протича в три фази между септември 2013 и март 2014 година. Изследователите са от различни академични и приложни дисциплини, като всеки събира информация чрез стандартизирани методологии.

Първият етап се състои в събирането на вторични данни, започвайки с кабинетно проучване на информацията в публичното пространство по отношение на правни, политически и медийни доклади. Вторият етап включва провеждане на по-детайлно обследване от изследователите, включително установяване на контакт с регулаторните органи за информация, която не е достъпна публично.

Третият етап се състои от първично емпирично изследване, включително интервюта и фокус групи с родители на деца с интелектуални затруднения и психични разстройства и професионалисти в съдебната система, които влизат в контакт с такива деца. Интервюираните споделят опита си с деца с психични увреждания, които влизат в контакт със съдебната система в цяла Европа, и предоставят ценна информация от реалния живот, показваща различията между политиката и практиката.¹⁴

Изследването събира голямо количество от качествени по характер данни. Проведен е тематичен анализ, чрез който са открити характерни тенденции и прилики между правните системи. Тези констатации са обединени в по-нататъшно прецизиране на структурните и процесните индикатори (посочени по-горе).

Докладът има няколко ограничения. Едно от тях е оскъдността на наличните публични данни за деца с увреждания, липсата на информация за досега им с правосъдната система и наличието на твърде ограничени изследвания за достъпа до правосъдие на деца със или без увреждания.

Липсата на статистически данни, свързани с опита на децата в съдебната система, е особено обезпокоителна и дори в случаите, където са налични някакви данни, те не са категоризирани по признак увреждане или по различни типове увреждания.

В резултат на това, констатациите в този доклад са базирани до голяма степен на качествени данни въз основа на показанията на децата, родителите и професионалисти. За да се защити самоличността на децата и участниците, техните лични данни са анонимизирани.

В рамките на проекта са постигнати и редица други резултати,¹⁵ включително:

- Два доклада за събиране на данни, задаващи Европейските стандарти за събиране на данни: защо събирането на данни (особенно категоризирани по различни признаци) е важно за информиране и развитие на политиките за деца с интелектуални затруднения и психични разстройства и къде в страните участнички има липса на данни;
- Онлайн обучително и образователно ръководство за професионалисти в областта на съдебната система, които се срещат с деца с психични увреждания. Това ръководство предоставя преглед върху стандартите за човешки права, за които трябва да знаят професионалистите (включително препоръчителен конспект), набор от добри практики и обучителни програми от цяла Европа, библиография на обучителните и образователните материали;
- Информационни факти за основните бариери във всяка страна-участник, свързани с правосъдие за деца с интелектуални затруднения и психични разстройства, докладвани за всяка от участващите страни.

13 Пак там стр. 10.

14 Повече информация относно методологията и техниките, използвани по време на това изследване, могат да се намерят в средния доклад: Anna Lawson, *Access to Justice for Children with Mental Disabilities, The Collection and Dissemination of Data: Guidance Report* (Budapest and Leeds: MDAC, 2014).

15 Пълният набор от материали може да бъде открит онлайн на www.mdac.org.

Благодарности

Този доклад е създаден в рамките на проект „Достъп до правосъдие за деца с интелектуални затруднения и психични разстройства“ („Проектът“) и е съфинансиран от програма „Основни права и гражданство“ на Европейския съюз.

Проектът е ръководен от организацията Mental Disability Advocacy Center (MDAC) и екип за управление на проекта. Докладът се основава на изследвания, проведени от партньорите по проекта в десет страни с подкрепата на членовете на експертната група и консултанта Ванеса Седлетски¹⁶. Също така, изказваме благодарност на съдия Уингър за предговора към този доклад.

Настоящият документ е изготвен от Катрин Морлий (бивш мениджър проекти, MDAC), Стивън Алън (директор по застъпничество и комуникации, MDAC), Анн Кемпбъл (директор по съдебните процеси, MDAC) и Оливър Люиз (изпълнителен директор, MDAC). Ана Зелер (асистент проекти, MDAC) и Адам Скленаар (асистент Медийен дизайн и комуникации, MDAC) са координатори на дизайна и отпечатването.

¹⁶ Списъкът на участниците в проекта може да бъде открит в Приложение 1.

Раздел I: Законодателство, мониторинг и подаване на жалби – структурни индикатори

За да осигурят достъп до правосъдие за децата с интелектуални затруднения и психични разстройства, правителствата трябва да реформират правосъдните институции и да гарантират, че те са чувствителни към правата на децата. Четирите индикатора, представени в този раздел, показват пътя, по който националното законодателство, политики и системи за мониторинг трябва да бъдат реорганизираны или променени, за се да позволи на децата с психични увреждания да имат равна възможност за подаване на иски в националната правосъдна система.

Професионалистите в съдебната система са склонни да се отнасят с хората с психични увреждания като с пасивни получатели на (социални) услуги, които не са в състояние да формират и изразяват своята воля и предпочитания. Тази перспектива започна да се променя с развитието на международното законодателство за човешките права през 90те години на XX век, като достигна кулминация с ратифицирането на Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания (КПХУ) през 2006г.

По отношение на децата, ратифицирането на Конвенцията на ООН за правата на детето (КПД) през 1989 е от значение, не само защото се превърна в най-широко приетия международен договор за правата на човека. В много отношения той промени начина, по който обществата по света се отнасят към децата, като насърчи признаването им като индивиди с права вместо като обекти на грижа. По същия начин, КПХУ представлява промяна от обектното отношение към хората с увреждания към разпознаването им като носители на права, които имат право да вземат решения за собствения си живот и да бъдат активни участници в обществото, равноправно с останалите.

Правата, посочени в КПХУ, засягат много области на живота и закона: правосъдие, образование, здравна грижа, транспорт, независим живот в общността, защита от насилие и тормоз, защита на личния живот, свобода, свобода на изразяване и достъп до информация. Конвенцията подчертава, че децата с увреждания имат право на пълно зачитане на техните права на равна основа с останалите,¹⁷ и посочва, че обществата трябва да се съобразяват с развиващия се капацитет на децата с увреждания.¹⁸

По същия начин, КПД определя основните права, гарантирани на всички деца без дискриминация, включително на основата на увреждания.¹⁹ В своето тълкуване на КПД, Комитетът на ООН за правата на детето (КПД Комитет) обяснява, че „ефективни средства за защита трябва да бъдат на разположение за отстраняване на нарушенията“. Обяснението продължава със:

„Специалното, зависимо положение на децата създава действителни затруднения за тях при търсенето на правни средства за защита при нарушения на техните права. Ето защо е необходимо държавите да отделят особено внимание на осигуряването на ефективни, чувствителни към нуждите на детето производства, които да могат да се използват от децата и техните представители. Тези производства следва да включват предоставяне на разбираема за детето информация, консултации, застъпничество, включително подкрепа за самозастъпничество, както и достъп до производства по самостоятелно подаване на жалби и до съдилищата, като се осигурява необходимата правна и друга помощ. Когато бъде установено, че правата са нарушени, следва да има подходяща компенсация, включително обезщетение, а при необходимост – и мерки, способстващи за физическото и психологическо възстановяване, рехабилитацията и реинтеграцията.“²⁰

В цяла Европа и извън нея съдебните системи са често недостъпни, ригидни и не успяват да спазват правата на децата с увреждания. За да отговорят на тези повтарящи се проблеми, правителствата трябва да гарантират, че техните правосъдни системи са достъпни за деца с интелектуални затруднения и психични разстройства и трябва да гарантират, че специалистите, които работят в тези системи, са напълно обучени да осигурят достъп до правосъдие. Въз основа на тези стандарти, Комитетът на министрите на Съвета на Европа прие Съобразени с детето насоки за правосъдие (Child-friendly Justice Guidelines), които да се използват от професионалистите, работещи в наказателната, гражданската и административната съдебни системи.²¹

Тези насоки представляват подробни оперативни съвети за правото на децата на информация, представителство и участие. Те също така определят и задължения, включително защита на неприкосновеността на личния живот на детето, защита на сигурността на детето, възприемането

17 Конвенция за правата на хората с увреждания (КПХУ), Член 7

18 КПХУ, Член 3(з)

19 КПД, Член 2(1)

20 Комитет на ООН за правата на детето, Общ коментар № 5: Общи мерки за прилагане на Конвенцията за правата на детето, 3 Октомври 2003, CRC/GC/2003/5, достъпна онлайн на <http://tb.ohchr.org/default.aspx?Symbol=CRC/GC/2003/5> (последна ревизия : 27 Март 2015), параграф 24.

21 „Насоки на Комитета на министрите на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с интересите на детето“, приети от Комитета на министрите на 17 ноември 2010 на 1098-та среща на Министрите, достъпна онлайн на www.coe.int/childjustice (последна ревизия: 27 март 2015).

на мултидисциплинарен подход към правосъдието за непълнолетни и обучение на всички професионалисти, които участват в администрирането на правосъдието по отношение на правата на детето. Те настояват съдебните системи да станат по – достъпни и приспособени за определени групи деца, като момичета, деца с увреждания и деца от етнически малцинствени групи, които може да изискват допълнителни корекции в системите, даващи им възможност да получат правосъдие на равнопоставена основа с останалите деца.

Деца с психични увреждания могат да бъдат невербални, което означава, че те може да не са в състояние да общуват по начин, който е лесен за разбиране от останалите хора. Те може да не са в състояние да използват информация, която другите деца могат да разберат и биха могли да се държат по начин, който е неразбираем за професионалистите от правосъдната система. Барьерите съществуват, когато не са осигурени приспособления и подкрепа, за да се отговори на тези характеристики.

Деца с психични увреждания са изложени на по-голям риск в сравнение с другите деца към определени видове нарушения на правата на човека, включително дългосрочна институционализация, образователна сегрегация, експлоатация, насилие и тормоз в институциите и отказ на подкрепа, която да им позволи да живеят в общността.

Анализът на глобално изследване, проведено през 2012 г., показва, че е три до четири пъти по-вероятно децата с увреждания да станат жертви на насилие, отколкото децата без увреждания.²²

КПД Комитетът обяснява, че разнообразие от фактори водят до увеличаване уязвимостта на децата с увреждания към злоупотреба, включително необходимостта от подкрепа при хранене, обличане и къпане; живеенето в институции и това да бъдат negliжирани, ако имат комуникационни различия.²³

Следващите четири индикатора посочват как правителствата трябва да премахнат барьерите пред достъпа до правосъдие за деца с психични увреждания конкретно, като ратифицират международното законодателство за правата на човека (минимално условие); формулират национални политики и програми, които да привеждат в действие тези международни закони и приемат национални планове за повишаване достъпа до правосъдие; създадат национален инспекторат, който да съблюдава спазването на индикаторите за човешки права и да създадат система за жалби, достъпна за всички.

Индикатор I.1. Правителството е ратифицирало и възприело международното законодателство за правата на човека по отношение правата на детето и правата на хората с увреждания

Конвенцията на ООН за правата на детето (КПД) и Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания (КПХУ) са двата най-важни международни документа, които определят правото на достъп до правосъдие и сродните му права за деца с интелектуални затруднения и психични разстройства.

Ратифицирането на международните договори само по себе си не помага на хората, на които следва да помогне. Само когато правителствата и парламентите действат на местно ниво (т.е. приемат закони, политики и програми на национално ниво), международното законодателство за защита на правата има някакво значение за конкретните

хора, защото те имат законни права, за които те могат да претендират и механизми да търсят справедливост, когато нещата се объркат. Задължителният характер на международното право изисква правителствата да приведат своите национални правни системи в съответствие с техните международни правни задължения. Член 4 както на КПД, така и на КПХУ посочва общите задължения на държавите като изпълняващи страни по тези документи да спазват своите ангажименти, като предприемат законодателни и административни мерки (КПД и КПХУ) и чрез изменение или премахване на дискриминационните закони, разпоредби, обичаи и практики (КПХУ).

22 Lisa Jones et al., "Prevalence and risk of violence against children with disabilities: a systematic review and meta-analysis of observational studies" (Лиза Джоунс и екип, "Разпространение и риск от насилие срещу деца с увреждания: систематичен обзор и мета-анализ на наблюдавано изследване"), *Lancet* 379: 9826 (2012), 1621-1629, достъпна онлайн на <http://press.thelancet.com/childrendisabilities.pdf> (последна ревизия: 27 Март 2015)

23 Комитет на ООН за правата на детето, Общ коментар № 9: Правата на децата с увреждания, 27 Февруари 2007, CRC/C/GC/9, достъпен онлайн на <http://tb.ohchr.org/default.aspx?Symbol=CRC/C/GC/9> (последна ревизия: 27 март 2015), параграф 43.

И двете конвенции се наблюдават от комитети от международни експерти, които мониторират прилагането им и предоставят препоръки на държавите-страни по конвенциите. Признавайки проблема, че някои групи от обществото са обект на многобройни и многостранни форми на дискриминация,²⁴ тези органи все по-често отбелязват необходимостта от съвместното прилагане на международното законодателство за човешки права от държавите.

В този дух, Комитетът на ООН за правата на хората с увреждания (КПХУ Комитет) настоява правителствата да „преизглеждат техните закони, за да гарантират, че волята и предпочитанията на децата с увреждания се спазват при равни условия с другите деца“²⁵ Комитетът също така препоръчва да се „извърши обстоен преглед на всички национални закони и подзаконови актове, с цел да се гарантира, че всички разпоредби на Конвенцията се прилагат за всички деца, включително деца с увреждания, които трябва да се отбележат изрично, когато това е уместно. Националното законодателство и разпоредби следва да осигуряват ясно защитата и упражняването на специфичните права на децата с увреждания.“²⁶ (курсивът е на автора)

Индикатор I.2. Правителството е приело национални политики, които имат за цел повишаване достъпа до съдебната система за деца с интелектуални затруднения и психични разстройства

Освен законодателство, правителствата трябва да имат национални планове (те могат да бъдат наречени политики, стратегии, рамкови документи или други), които показват как правата на децата и хората с увреждания ще бъдат приложени на практика. Важно е тези планове да се ръководят от основни принципи, включително:

- Липса на дискриминация (Член 2 КПД, Член 3(б) и Член 5 КПХУ);
- Най-добрият интерес на детето (Член 3 КПД, Член 7(2) КПХУ);
- Признание на развиващия се капацитет на детето (Член 5 КПД, Член 3(з) КПХУ);
- Еднаква закрила и еднакво отношение по закон (Член 5 КПХУ);
- Участие и включване в обществото (Член 12 КПД, Член 3(в) КПХУ); и
- Достъпност, дизайн на средата и предоставяне на разумни улеснения (Член 3(е), 4(е), 5(з) и 9 КПХУ).

КПД Комитетът заявява, че държавите трябва да „разработят и ефективно прилагат цялостна политика посредством план за действие, чиято цел е не само най-пълното упражняване на правата, залегнали в конвенцията [за правата на детето], без дискриминация, но и също така да гарантира, че дете с увреждания и неговите родители или други възрастни, които се грижат за него, получават специалната грижа и подкрепа, на които имат право по силата на Конвенцията.“²⁷

По същия начин, КПХУ Комитетът посочва, че „държавите-страни трябва да приемат планове за действие и стратегии за идентифициране на съществуващите бариери пред достъпността, да определят времеви рамки с конкретни срокове и да осигурят както човешки, така и материални ресурси, необходими за преодоляване на бариерите. След като бъдат приети тези планове за действие и стратегии, те трябва да се прилагат стриктно.“²⁸

24 Виж например: Съвет на върховния комисар за човешки права, *Minority Rights: International Standards and Guidance for Implementation*, HR/PUB/10/3 (New York and Geneva: United Nations, 2010), достъпно онлайн на http://www.ohchr.org/Documents/Publications/MinorityRights_en.pdf (последна ревизия: 27 март 2015).

25 Комитет на ООН за правата на хората с увреждания, Общ коментар No.1: Член 12 Равноправност пред закона, 11 април 2014, CRPD/C/GC.1, достъпен онлайн на http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/1 (последна ревизия: 27 март 2015), параграф 36

26 КПД Комитет, Общ коментар No. 9, параграф 17

27 КПД Комитет, Общ коментар No. 9, параграф 13

28 Комитет на ООН за правата на хората с увреждания, Общ коментар No. 2: Член 9. Достъпност, 11 април 2014, CRPD/C/GC/2, достъпен онлайн на http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/2 (последна ревизия: 27 март 2015), параграф 33

Индикатор I.3. Независим национален орган е установен със закон, за да наблюдава, защитава и насърчава правата на децата с интелектуални затруднения и психични разстройства, включително да провежда мониторинг на институционалната среда

Организацията на Обединените нации е създавала набор от разпоредби, които предписват на страните да създадат и финансират независими организации за наблюдение на правата. От националните институции за правата на човека (НИПЧ) се очаква да промотират и защитават правата на човека във всяка страна. Водени от общоприет документ, наречен «Парижките принципи»²⁹, НИПЧ трябва да бъдат независими от правителството и с мандат да предоставят съвети относно законодателството, реформирането и хармонизацията на политиките, да идентифицират нарушения на правата на човека, както и да предприемат различни наблюдателни функции (мониторинг). Те също така имат решаваща роля в отговора на многостранните прояви на дискриминация, като например дискриминацията, пред която се изправят децата с интелектуални затруднения и психични разстройства на база на тяхната възраст и увреждане.

Член 33 от КПХУ допълнително изисква от правителствата да създадат или определят национални механизми за независим мониторинг на правата на човека, за да се промотира, защитава и наблюдава прилагането на КПХУ. Член 16 (3) от КПХУ изисква правителствата да гарантират, че „всички съоръжения и програми, предназначени за хора с увреждания, са ефективно мониториращи от независим орган, за да предотвратят появата на всякакви форми на експлоатация, насилие и тормоз.”

Над един милион деца в Европа живеят в институции (домове) – проблем, който е особено изразен в Централна и Източна Европа.³⁰ Много от тези институции са от затворен тип и лишават децата с интелектуални затруднения и психични разстройства от тяхната свобода (а често и от други права).

Като такива, те попадат в определението за „места за лишаване от свобода“ по Факултативния протокол към Конвенцията на ООН против изтезанията (ОПКПИ). Част от международното право изисква от правителствата да създадат национален превантивен механизъм (НПМ), за да извършват проверки на всички места, където хората могат да бъдат задържани.³¹

Тези национални контролни органи се допълват от редица международни организации, с които правителствата имат задължение да си сътрудничат. Конвенцията против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание (КПИ) е създавала подкомисия за предотвратяване на изтезанията (ППИ), която провежда посещения в местата за лишаване от свобода в страните, които са ретифицирали Конвенцията. ППИ има правомощия да се среща с всеки по отделно и да преглежда цялата документация.³²

Европейският еквивалент на Подкомисията за предотвратяване на изтезанията е Комитетът за предотвратяване на изтезанията, създаден от Съвета на Европа, за да бъдат посетени местата за задържане с цел предотвратяване на изтезанията, нечовешкото и унижително отношение в 47-те страни-членки на Съвета на Европа³³.

29 Общо събрание на ООН, Резолюция 48/34: Принципи, свързани със статута на националните институции „Парижките принципи“ (The Paris Principles), 20 декември 1993, A/RES/48/134

30 Пауло Сердجو Пинеиро Paulo Sergio Pinheiro, Световен доклад за насилието над децата – проучване на Генералния секретар за насилието над децата, *World Report On Violence Against Children – Secretary General's Study on Violence Against Children* (Geneva: OHCHR, UNICEF, WHO, 2006), стр.183

31 Факултативен протокол на Конвенцията против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание (КПИ), Член 3.

32 КПИ, Член 14.

33 Конвенцията против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание, Член 17.

Индикатор I.4. Съществуват ефективни процедури за подаване на жалба във всички структури, които обслужват деца с интелектуални затруднения и психични разстройства

Институционализирането на децата с увреждания е широко разпространено явление, което ги поставя в по-голям риск от лишаване от тяхното достойнство, възможности за образование и развитие.³⁴ Освен това, хората с интелектуални затруднения или психосоциални увреждания са по-уязвими към злоупотреби в институциите.³⁵ На децата с психични увреждания, живеещи в институции, по-често се отказва интегрирано/приобщаващо образование (inclusive education), отколкото на децата, които живеят в общността;³⁶ по-вероятно е да бъдат изолирани от семейството и приятелите си и могат да са жертви на други форми на насилие, като принудително лечение, упойване с лекарства или физическо ограничаване и изолиране.³⁷

Децата с психични увреждания, също като всички останали деца, имат право да живеят в общността със своите семейства (Член 19 КПХУ). Насоките на ООН за Алтернативна грижа за деца предвиждат, че „децата, обект на грижа трябва да имат достъп до установен, ефективен и безпристрастен механизъм за подаване на жалби или оплаквания за отношението към тях или условията, при които са настанени.“³⁸ Що се отнася до процедурите за подаване на жалби, за да се изпълнят със съдържание, те трябва да осигурят ясен процес на разследване и да предоставят ясни граници на отчетност, докладване, мониторинг и възможности за споделено научаване.³⁹

Резултати от изследването

Индикатори I.1 и I.2: Международно законодателство и национални планове

Всички страни, обхванати от изследването, са ратифицирали КПД. От десетте държави само Ирландия все още не е ратифицирала КПХУ, въпреки намеренията да направи това „възможно най-скоро.“⁴⁰

С изключение на Словения, всички страни имат политически стратегии за хората с увреждания.⁴¹ В България, Чехия и Румъния срокът на стратегическите планове е изтекъл през 2014 г. и те не са били подновени.⁴² Всички страни, с изключение на Унгария и Великобритания, имат стратегически планове за политики за децата, но стратегическият план на Румъния е изтекъл през 2014 г. и правителството разработва нов.⁴³

34 Световна здравна организация и Световна банка, Световен доклад за уврежданията *World Report on Disability* (Geneva: WHO, 2011), стр.147

35 Karen Hughes et al., "Prevalence and risk of violence against adults with disabilities: a systematic review and meta-analysis of observational studies", *Lancet* 379: 9826 (2012), стр. 1621-1629.

36 Виж например: Европейски комитет за социални права (European Committee of Social Rights), Decision on the Merits: Mental Disability Advocacy Center (MDAC) срещу България, жалба No. 41/2007, решение от 3 юни 2008

37 Professor Hilary Brown, *Safeguarding adults and children with disabilities against abuse* (Strasbourg: Council of Europe, 2003)

38 Общо събрание на ООН, Резолюция No 64/142: Насоки за алтернативна грижа за деца, 24 февруари 2010, A/RES/64/142, достъпни онлайн на http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/64/142 (последна ревизия: 27 март 2015), параграф 99

39 Министерство на здравеопазването, социалните услуги и обществената сигурност, Великобритания, "Complaints in Health and Social Care, Standards & Guidelines for Resolution & Learning" (London: HMSO, 2009), въведение и параграф 1.6

40 Изявление на Министъра на правосъдието и равенството пред Dáil Éireann, 27 февруари 2014, достъпно онлайн на : [http://oireachtasdebates.oireachtas.ie/debates%20authoring/debateswebpack.nsf/\(indexlookupdail\)/20140227~H?opendocument#H00700](http://oireachtasdebates.oireachtas.ie/debates%20authoring/debateswebpack.nsf/(indexlookupdail)/20140227~H?opendocument#H00700) (последна ревизия: 27 март 2015)

41 Виж: Academic Network of Disability (Академична мрежа за хората с увреждания), "DOTCOM: the Disability Online Tool of the Commission", table B5. 'National disability strategy and action plan', available online at http://www.disability-europe.net/dotcom?term%5B%5D=194&term%5B%5D=196&term%5B%5D=203&term%5B%5D=205&term%5B%5D=207&term%5B%5D=208&term%5B%5D=215&term%5B%5D=217&term%5B%5D=218&term%5B%5D=220&term%5B%5D=231&view_type=matrix (последна ревизия: 27 март 2015)

42 Пак там

43 Агенция на Европейския съвет за основните права, „Картографиране на системите за защита на детето в ЕС: национални политически рамки (план за действие и стратегия), достъпна онлайн на <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/comparative-data/child-protection/national-policy/> (последна ревизия: 23 March 2015)

Изследователите не са открили никакви конкретни препратки към децата с психични увреждания в съответните стратегически документи за деца или хора с увреждания, което показва липсата на съвместна работа за прилагане на правата на тези деца на национално равнище.

Нашето изследване също така показва, че националните планове не са довели до значително намаляване на сегрегацията на деца с интелектуални затруднения и психични разстройства в институциите.⁴⁴ Изследователите в България, Чехия, Унгария, Латвия, Литва и Румъния са наблюдавали дълбоко вкоренените практики на институционализиране на деца с интелектуални затруднения и психични разстройства. Открили са, че настаняването на децата в социални институции често е първото решение, предлагано на родителите, вместо това да бъде временна крайна мярка, когато здравето на детето или неговото благосъстояние са в непосредствена и сериозна опасност.

Липсата на фокус върху правата на децата с психични увреждания на национално равнище се задълбочава от факта, че редица страни не са успели да ратифицират международни механизми за подаване на жалби, установени от Третия факултативен протокол към КПД⁴⁵ и факултативния протокол към КПХУ.⁴⁶ Само Испания и Ирландия са ратифицирали Третия факултативен протокол към КПД (Румъния и Словения са го подписали, но не са го ратифицирали).⁴⁷ Шест от десетте страни са ратифицирали факултативния протокол към КПХУ, като изключенията са България, Чехия, Ирландия и Румъния.⁴⁸

Индикатор 1.3: Мониторинг

Изследователите установяват значителна разлика в стандартите и формите на мониторинг на човешките права във всички страни по проекта, както и липсата на общи подходи и методологии.

Един от проблемите е липсата на координация на мандатите между националните институции за правата на човека (НИПЧ), независими механизми за наблюдение (където те съществуват) и други органи. Изследователите не са открили никакви национални органи с определен мандат или фокус върху защитата и промоцията на правата на децата с интелектуални затруднения и психични разстройства.

В Румъния и Литва няма независим държавен орган, който специално да има мандат за мониторинг на правата на децата, живеещи в институции.

В Чехия правата и благосъстоянието на някои деца с психични увреждания, живеещи в социални институции, са обект на мониторинг, докато други не са. Децата с психични увреждания в Чехия могат да бъдат настанени в институция или със съдебна процедура,⁴⁹ или след лично договаряне за условията на настаняване между родителите и институцията.⁵⁰ В Чехия социалните и правозащитни органи подкрепят позицията, че децата, настанени в институции от техните родители, попадат извън техния мандат на мониторинг.⁵¹ От друга страна, дете, което е настанено в институция със съдебно нареждане, се посещава на всеки три месеца.⁵²

В Унгария само двадесет застъпници за правата на децата (Children's Rights Representatives) имат правомощията да мониторира правата на 22 000 деца в страната, настанени в различни форми на грижа (включително в институции, приемни семейства и детски домове).⁵³ Това е обект на критики от страна на УНИЦЕФ, други НПО⁵⁴ и Омбудсмана.⁵⁵

44 Виж още: UNICEF, Division of Data Research and Policy, *Hidden in Plain Sight: A statistical analysis of violence against children* (New York: UNICEF, 2014), достъпен онлайн на http://files.unicef.org/publications/files/Hidden_in_plain_sight_statistical_analysis_EN_3_Sept_2014.pdf (последна ревизия: 27 март 2015), стр. 58

45 Факултативен протокол на Конвенцията на правата на детето за комуникационните процедури, в сила от 14 април 2014

46 Факултативен протокол на Конвенцията за правата на хората с увреждания, влязъл в сила на 3 май 2008

47 United Nations Treaty Collection, Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure, status of ratifications, Chapter IV.11.d., достъпен онлайн на: https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=iv-11-d&chapter=4&lang=en (последна ревизия: 27 March 2015)

48 United Nations Treaty Collection, Optional Protocol to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, status of ratifications, Chapter IV.15.a., достъпен онлайн на https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15-a&chapter=4&lang=en (последна ревизия: 27 March 2015)

49 Граждански процесуален кодекс, Наредба №. 89/2012 раздел 971

50 Social and Legal Protection of the Child, Act no. 359/1999 Coll., section 42; and Social Services, Act no. 108/2006 Coll., section 91

51 Social and Legal Protection of the Child, Act No. 359/1999 Coll., section 29(2)(a), which states that the visiting of children in institutional care is only obligatory with respect to children placed into an institution by order of the court or by a protective upbringing decision. At seminar organised by Quip in November 2014 on the Participatory Rights of Children with Mental Disabilities it was reported that workers of the Social and Legal Protection Authority only visit children placed under such mandatory orders. You can see more detail here: <http://www.kvalitavpraxi.cz/res/data/026/002973.pdf> (last accessed: 27 March 2015)

52 Social and Legal Protection of Children, Act No. 359/1999 Coll., section 29(2)

53 Child Protection Act (Act XXXI of 1997), section 11(a)

54 *Alternative - NGO – Report on the Implementation of the UN CRC In Hungary 2006 – 2012* (Budapest: Csálad, Gyermek, Ifjúság Egyesület, 2012), достъпен онлайн на http://www.csagy.hu/images/stories/kutatas/civiljelentes/civil_angol.pdf (last accessed: 27 March 2015)

55 Комисарят за основните права, Доклад No. AJB-5863/2012

Инспекторатът за защита правата на децата в Латвия има широки пълномощия за посещение на всички институции, социални служби в общността и други места, където живеят деца, за да наблюдава спазването на техните права.⁵⁶ В резултат на това, инспекторатът е разследвал няколко обвинения за злоупотреби с деца с интелектуални затруднения и психични разстройства, които са довели до успешни наказателни присъди. През 2012 г. например Инспекторатът е извършил мониторинг на седем социални институции за деца.⁵⁷ Установено е нарушение на правата на 11 деца, които са били обект на малтретиране. Четири деца са преживели емоционално насилие от връстници, три деца са преживели физическо насилие и четири са били обект на сексуална злоупотреба.⁵⁸ В други 29 случая е било установено, че управата и персоналът на институциите не са успели да осигурят на децата подходящо медицинско обслужване.⁵⁹

В резултат от тези констатации, през 2013-14г. е въведена програма, наречена „Оценка на риска от сексуално насилие и изготвяне на препоръки за предотвратяване на сексуалното насилие в домовете за деца с психични увреждания.“⁶⁰ Тази финансирана от правителството програма е била приложена в 5 от 40 институции. За мониторинг на правата на настанените в институции деца с тежки психични увреждания, които не комуникират вербално, се прилагат други методи. Като част от програмата, инспекторите са прекарвали 48 часа във всяка институция, за да оценят правата и благосъстоянието на децата, които живеят там. При все това, въведената програма за оценка на риска от сексуално посегателство представлява изключение и все още не се прилага като целеви метод за мониторинг във всички институции в Латвия.

В Румъния няма официален независим мониторинг на институциите, където живеят деца с интелектуални затруднения и психични разстройства. След продължителни съдебни спорове, на румънския Център за правни ресурси (ЦПР) е осигурен достъп до институциите, които предоставят социални услуги за хората с увреждания. ЦПР публикува резултатите от мониторинга в годишни доклади, но румънското правителство сериозно игнорира отправените препоръки.

Индикатор I.4: Система за жалби

Изследователите установяват, че механизмите за подаване на жалби – там, където съществуват, са често недостъпни за децата с интелектуални затруднения и психични разстройства. В случаите,

когато подобни механизми съществуват, изследователите забелязват, че на децата не винаги се предоставя информация за това по начин, който те могат да разберат. В допълнение, не са открити данни, разбити по признаците „деца“ и „увреждане“, които да показват подаването на жалби от деца с психични увреждания, свързани с техните права.

Децата с интелектуални затруднения и психични разстройства в социалните институции в Чехия са споделили с изследователя, че не знаят към кого да се обърнат, ако се чувстват нещастни или са били наранени. Попитани какво трябва да направят, децата са отговорили, че биха се скрили или избягали.⁶¹

В България, Унгария, Латвия и Румъния изследователите съобщават, че полицията не успява да разследва правилно жалби за криминални прояви, при които децата с психични увреждания са жертви. Например, една майка в Латвия разказва за своя опит при полицейско разследване за насилие над сина ѝ, който е с тежко интелектуално затруднение и не може да говори. Нейният син има трайни наранявания, които според доктора са признак за сексуално насилие и всеки път, когато на сина ѝ се налага да общува с училищната медицинска сестра, той става тревожен. Майката се обръща към полицията да разследва дали училищната медицинска сестра не е извършила злоупотреба със сина ѝ. Полицията започва разследване, но го преустановява поради заключението, че не може справедливо да разследва случая, ако синът не е в състояние вербално да разкаже какво се е случило. Майката споделя с изследователя: „Детето ми е напълно незащитено.“⁶²

Изследователите в България, Латвия и Румъния също съобщават, че при приемане в институцията, за всяко дете се определя член от екипа, който да отговаря за неговото благосъстояние. Обаче същият човек може да бъде назначен и за законен настойник на детето. В Румъния,⁶³ България⁶⁴ и Латвия⁶⁵ законен представител може да бъде директорът или член на персонала. Това представлява ясен конфликт на интереси и липса на достъп до независими механизми за подаване на жалби.

Ситуацията е била подобна и в Унгария, но (наскоро) са направени промени в законодателството, според които се изисква за законен настойник на детето да бъде определен независим, назначен от държавата „настойник за закрила на детето“, като това не може да бъде директорът на институцията или член на персонала, ако децата са настанени в институция.⁶⁶

56 Cabinet of Ministers Regulation No. 898, 29 November 2005. By-law of the State Inspectorate for Protection of Children's Rights, Articles 3 and 5

57 Доклад: Официален доклад на Държавния инспекторат за защита правата на децата 2012 [“Pārskats: Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 2012. gada publiskais pārskats”], достъпен на латвийски онлайн на: http://www.bti.gov.lv/lat/zinas_par_iestadi/parskati_un_ataskaite/?doc=3317&page (last accessed: 27 March 2015), 1

58 Protection of the Rights of the Child, Article 9(2) states: “a child shall not be treated cruelly, tortured or physically punished, and his or her dignity and honour shall not be violated.”

59 In accordance with the Protection of the Rights of the Child Law, Article 72, Part 1

60 Достъпна онлайн на латвийски на: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/vp_2013.pdf (последна редакция: 27 март 2015)

61 Интервю с деца в резидентната институция в район Храдец Кралове (Hradec Králové), Чехия: 11 март 2014

62 История, споделена от родител по време на фокус група с родители, които имат деца с психични увреждания, Рига, Латвия: 27 февруари 2014

63 Закон No. 272/2004 за правата на детето, Членове 66(3) и 68(5) Виж също: Център за правни ресурси, Обобщен доклад. Посещения за мониторинг, октомври 2013-март 2014, (Букурещ: Център за правни ресурси, 2014), достъпен онлайн на <http://www.crj.ro/userfiles/editor/files/summary-report%20-%20eng.pdf> (последна ревизия: 27 март 2015), стр.6

64 Семейен кодекс, 2009, Член 173(1)

65 Закон на съда за сираци 2011, раздел 35: Настаняване на дете в институция за дългосрочна социална грижа и социална рехабилитация

66 Закон за закрила на детето (Закон XXXI. от 1997), с поправки, раздел 75(в)

Препоръки

- A.** Ирландия трябва да ратифицира КПХУ без каквото и да било отлагане.
- B.** България, Чехия, Унгария, Латвия, Литва, Румъния, Словения и Великобритания трябва да ратифицират Факултативния протокол към Конвенцията за правата на детето относно комуникационните процедури.
- C.** България, Чехия, Ирландия и Румъния трябва да ратифицират Факултативния протокол към Конвенцията за правата на хората с увреждания.
- D.** България, Чехия и Румъния трябва да актуализират своите национални политики и планове за действие. Всички правителства трябва да ревизират своите национални политики за хора с увреждания и планове за действие и да отделят специално внимание върху премахването на бариерите за достъп до правосъдие за деца с интелектуални затруднения и психични разстройства.
- E.** Унгария, Румъния и Великобритания трябва незабавно да предприемат стъпки за разработване на национални стратегии за правата на децата и планове за действие. Всички правителства трябва да актуализират своите стратегически планове, за да се вземат предвид правата на децата с психични увреждания и специално подобряването на достъпа им до правосъдие.
- F.** Всички правителства трябва да направят преглед на националните политики за деинституционализация по отношение на децата и трябва да заявят политическа воля всяко дете да бъде изведено в алтернативни услуги, базирани в общността. Програмите за деинституционализация трябва да разработят комплексни и достъпни услуги в общността, за да се гарантира, че децата с психични увреждания могат да живеят самостоятелно в общността и че могат да предявяват това право чрез съдилищата.
- G.** Всички правителства трябва да проведат анализ на националното законодателство, политики и съдебни системи, за да идентифицират бариерите за достъп до правосъдие за деца с интелектуални затруднения и психични разстройства и да предприемат законодателни и политически промени, където е необходимо, за да премахнат тези бариери.
- H.** За да допринесе за развитието на общ европейски подход, Европейският съюз (в сътрудничество със Съвета на Европа) трябва да проведе изследване и да осигури техническа подкрепа на правителствата за изменение на техните национални правни и политически стратегически документи.
- I.** Правителствата на страните трябва да:
 - a.** Оценят мандатите на съответните наблюдаващи органи за правата на човека (включително националните институции за правата на човека, националните превантивни механизми, както и независими механизми за наблюдение), за да гарантират, че органите работят в сътрудничество за насърчаването, защитаването и реализирането на правата на всяко дете;
 - b.** Гарантират, че независими инспектори са получили мандат и ресурси, за да посещават редовно всички деца с психични увреждания, живеещи в институции и/или ползващи социални услуги. Тези посещения трябва да бъдат с цел мониторинг на техните човешки права, включително правото им на образование и свобода от малтретиране;
 - c.** Гарантират, че за всяко дете, живеещо в институция, е назначен законен представител, който е независим както от институцията, така и от правителството. Законният представител (настойник) трябва да осигури на детето възможност за подаване на жалби и да промотира правата на детето и неговия най-добър интерес, както и да улеснява достъпа до правна помощ. Неговата основна роля трябва да е подкрепа за извеждане на детето от институцията в общността с индивидуален план от грижи;
 - d.** Гарантират, че всички деца, живеещи в институции, са информирани за правото си да подават жалби, за начините за това и знаят кой може им помогне да подадат жалба;
 - e.** Гарантират, че всички процедури за подаване на жалби в институциите са достъпни за деца с интелектуални затруднения и психични разстройства;
 - f.** Гарантират, че всички процедури за подаване на жалби осигуряват ясен процес на разследване, който е независим, прозрачен, зачитащ, както и да се гарантира, че нарушението на правата води до обстойно разследване и защита;
 - g.** Гарантират, че дете, което подава жалба, е защитено от ответни действия от лицата, отговарящи за неговата грижа и благополучие.
- J.** Правителствата на всички страни трябва да гарантират, че всички професионалисти, които осъществяват контакт с деца с психични увреждания имат законовото задължение да се грижат за най-добрия интерес на детето, което включва докладване за всяко нарушение на правата на детето пред съответните власти. Неуспехът на професионалистите, работещи с деца с психични увреждания, да докладват нарушаването на правата при първа възможност трябва да води до дисциплинарни наказания. Трябва да бъде осигурена защита за подаващия сигнала.

Раздел II: Участие в съдебни процедури – индикатори за процеса

Децата с интелектуални затруднения и психични разстройства – като всички деца, могат да взаимодействат с правосъдната система по различни начини. Те могат да бъдат жертви, свидетели, обвиняеми, предполагаеми престъпници, осъдени извършители на престъпления или да участват в граждански или административни производства.

Гражданските съдебни производства често водят до вземането на важни решения за живота на децата, включително къде и с кого да живеят. Децата с психични увреждания, следователно, биха могли да попаднат в такива производства по различни причини – при раздяла/ развод на техните родители, когато се решава на кого да бъдат присъдени родителските права или при вземане на решение къде да бъде настанено детето, ако родителите му не са в състояние да се грижат за него.

Децата с интелектуални затруднения и психични разстройства може да бъдат изправени пред административно производство, когато се вземат решения за тяхното образование. Това може да включва решения за предоставяне на помощ при учене и подкрепа в класната стая, както и решения за това дали детето да се обучава в общообразователно училище или в сегрегирана среда (независимо от правото на всяко дете на интегрирано/приобщаващо образование – „inclusive education“).⁶⁷

Въпреки че всички деца са изправени пред трудности (бариири) при участие в съдебни процедури, за децата с интелектуални затруднения и психични разстройства е вероятно да изпитват тези затруднения в по-силна степен. Те включват структурни бариири, произтичащи от начина, по който различните системи са свързани помежду си и кой поема отговорност за подпомагане на децата с психични увреждания в тези системи; процедурни пречки, произтичащи от сложността на правните системи и ригидността на много от формалните съдебни процеси; бариири, свързани с нагласите, където съдебните професионалисти имат предразсъдъци относно капацитета на деца с психични увреждания.⁶⁸

Премахването на подобни бариири изисква общи мерки, включително прилагането на стандарти за достъпност и универсален дизайн,⁶⁹ заедно с гъвкав и чувствителен подход за идентифициране и предоставяне на индивидуална подкрепа и съобразяване с комуникационните потребности на всяко дете.⁷⁰

Основна цел трябва да бъдат включването и участието. Не е достатъчен подход към правосъдието, основан изцяло на благосъстоянието, т.е. когато добронамерени решения се вземат от името на детето, без да се вземат предвид на желанията или чувствата на детето. Член 12 от КПД задължава страните да създадат система, в която мнението на всяко дете трябва да бъде чуто и взето под внимание:

„... на детето е предоставена по-специално възможност да бъде изслушвано при всякакви съдебни и административни процедури, отнасящи се до него, или пряко, или чрез представител или съответен орган по начин, съответствуващ на процедурните правила на националното законодателство.“

Европейският съюз призовава държавите-членки да предприемат мерки, за да гарантират, че всички деца са „действително изслушвани“ по всички въпроси, които ги засягат и че на децата в уязвимо положение „трябва да се обърне специално внимание.“⁷¹ Също така, КПД Комитетът обяснява, че на децата трябва да бъде предоставена подкрепа, която да им помогне да „формират автономно становище във възможно най-голяма степен“⁷² (добавен курсив) по въпросите, които ги засягат. КПХУ също изисква властите да осигурят „подкрепа, съобразена с увреждането и възрастта“, за да гарантират, че децата с увреждания имат достъп и се възползват от своите права на равни начала с другите деца,⁷³ включително и в правораздаването.

67 КПХУ, Член 24.

68 Клер Едуардс, Джилиан Харолд и Шон Килкоминс Claire Edwards, Gillian Harold and Shane Kilcommins, Достъп до правосъдие за хора с увреждания като жертви на престъпление в Ирландия (University College Cork, Училище за приложни социални изследвания и Център за наказателно правосъдие и права на човека, Юридически факултет, февруари 2012), достъпно онлайн на: http://nda.ie/ndasitefiles/NDA_Access_to_Justice.pdf (последна ревизия: 27 март 2015), стр.140

69 КПХУ, Общ коментар № 2, параграфи 14-15

70 КПХУ, Член 5(3).

71 Съвет на Европа, Стокхолмска програма – отворена и сигурна Европа служи на и защитава гражданите, 4 май 2010, С 115/2, достъпна онлайн на <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:115:0001:0038:en:PDF> (последна ревизия: 27 март 2015), параграф 2.3.2

72 КПД Комитет, Общ коментар No. 12, параграф 20, курсив-добавен

73 КПХУ, Член 7(3)

Общи задължения

КПХУ Комитетът апелира за необходимостта правителствата да приемат „подходящи правни рамки“, за да се гарантира, че хората с увреждания имат достъп до „услуги, отворени за обществено ползване“.⁷⁴ В контекста на съдебните системи, „подходящи“ означава, че „или директно се гарантира това право, или да се приемат или ревизират законите, така че детето да може напълно да са възползва от това право.“⁷⁵ КПХУ Комитетът съветва правителствата да „преразгледат своите закони, за да се гарантира, че волята и предпочитанията на децата с увреждания се спазват при равни условия с тези на другите деца.“⁷⁶

В допълнение, правителствата трябва да премахнат бариерите, които дискриминират децата с увреждания.⁷⁷ Процедурните правила и доказателства в националните правосъдни системи, които дават по-малко значение на свидетелствата на децата с психични разстройства или когнитивни увреждания, трябва да бъдат изменени. На децата трябва да бъде предоставена подкрепа, за да изразят своята воля и предпочитания.

КПД Комитетът препоръчва всички съдебни процеси, в които се очаква да участват деца, да бъдат прозрачни, информативни, доброволни, уважителни, релевантни, сензитивни към децата, подкрепени с обучение, безопасни, чувствителни към риск и отговорни.⁷⁸ Комитетът подчертава, че едно съдебно изслушване „е труден процес, който може да има травматично въздействие върху детето.“⁷⁹

За изпълнението на тези международни и европейски стандарти, могат да допринесат редица общи мерки за достъпност, гарантиращи, че децата с интелектуални затруднения и психични разстройства могат по-пряко да участват в съдебни процеси. Те включват:

- Извършването на одити за достъпността на съдилища и съдебните правила и прилагане на национални планове за достъпност;
- Предоставяне на информация на обществеността относно съдебните системи и процеси в достъпни формати (включително лесни за четене и картинни формати);
- Използване на съвременни информационни и комуникационни технологии, системи и помощни средства;
- Въвеждане на задължителни разпоредби за осигуряване на процедурни улеснения при провеждане на съдебни процеси с участието на хора с увреждания;

- Разгръщане на общи и целеви кампании за информиране на обществеността, за да се повиши осведомеността.

Върховният комисар на ООН по правата на човека посочва, че децата трябва да имат възможност да участват в съдебни процеси по „ефективен и смислен начин“, включително да се предпочита изслушване на деца директно в съдебни производства, без дискриминация.⁸⁰ В същото време, принципът за най-добрия интерес (на детето) трябва винаги да бъде от първостепенно значение в съдебните процеси, които засягат деца с интелектуални затруднения и психични разстройства.⁸¹

Индивидуални улеснения

Общите мерки за достъпност сами по себе си са важни, но не са достатъчни, за да се гарантира, че децата с интелектуални затруднения и психични разстройства могат да участват в съдебни процеси. Член 13 (1) от КПХУ изисква държавите-страни да: „осигурят реален достъп до правосъдие за хората с увреждания, равноправно с всички останали, включително чрез предоставяне на процедурни и подходящи за възрастта улеснения, за да се улесни тяхната роля като преки и непреки участници, включително свидетели, във всякакви съдебни процедури, включително в следствената и други предварителни фази“ (курсивът е добавен от автора). Това предполага, че правните процеси трябва да позволяват известна степен на гъвкавост, за да се отговори на потребностите на отделните деца, както и че трябва да се предоставя индивидуализирана подкрепа.

Видовете достъпна помощ следва да включват жестомимичен език; аугментативна и алтернативна комуникация (включително интерпретатори, обучени в общуването с деца с психични увреждания) и други достъпни средства, методи и формати на комуникация, предпочитани от тях.⁸² Веднага, след като детето влезе в контакт с правосъдната система, трябва да бъде изготвена „индивидуална оценка.“ Това „осигурява роля на самите деца в процеса на вземане на решения, както и предоставянето на разумни улеснения и подкрепа, когато е необходимо, за да се гарантира пълното им участие в оценката на техните най-добри интереси.“⁸³

Насоките за правосъдие, съобразени с интересите на детето (The Child-Friendly Justice Guidelines), допълнително обясняват значението на мултидисциплинарния подход за оценяване и предоставяне на подкрепа на децата, така че те да имат достъп до правосъдие, чувствително към индивидуалността и нуждите на всяко дете:

74 КПХУ Комитет, Общ коментар No. 2, параграфи. 27-8

75 КПД Комитет, Общ коментар No. 12, параграф 15

76 КПХУ Комитет, Общ коментар No. 1, параграф 36

77 КПД, Член 2; КПХУ, Член 4(1)(б)

78 КПД Комитет, Общ коментар No. 12, параграф 134

79 КПД Комитет, Общ коментар No. 12, параграф 24

80 Върховният комисар на ООН по правата на човека, Достъп до правосъдие за деца, 16 декември 2013 A/HRC/25/35, достъпно онлайн на http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session25/Documents/A-HRC-25-35_en.doc (последна ревизия: 27 март 2015 параграф 46)

81 КПД, Член 3(1); и КПХУ, Член 7

82 КПХУ, Член 21(б)

83 Комитет на ООН за правата на детето, Общ коментар No. 14: Правото на детето да има неговия или нейния най-добър интерес взет като основно съображение (Член 3, параграф 1), 29 май 2013, CRC/C/GC/14, достъпно онлайн на http://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/CRC_C_GC_14_ENG.pdf (последна ревизия: 27 март 2015), параграф 54

„За професионалистите, които работят със или за децата (като например адвокати, психолози, лекари, полицейски служители, служители на имиграционните служби, социални работници и медиатори) следва да се установи обща рамка за оценяване в производства или процедури, в които участват или са засегнати деца, за да се осигури всякаква необходима подкрепа на вземащите решения лица, като така им се даде възможност да служат най-добре на интересите на децата в дадения случай.“⁸⁴

От тези стандарти бяха развити представените по-долу четири индикатора.

Индикатор II.1. Най-добрият интерес на детето е от първостепенно значение при всички процеси и процедури, свързани с деца с интелектуални затруднения и психични разстройства

КПД категорично постановява, че най-добрите интереси на детето са от първостепенно съображение във „всички действия, отнасящи се до децата, независимо дали са предприети от обществени или частни институции за социално подпомагане, от съдилищата, административните или законодателните органи.“ Този принцип означава, че детското благополучие (child's welfare), безопасност и добруване трябва да са от първостепенно значение при всички решения, които ги засягат. Принципът произтича от признанието, че възрастните ежедневно вземат решения от името на децата: тези решения трябва да бъдат в съответствие с най-добрите интереси на детето.

КПД Комитетът обяснява, че принципът за най-добрия интерес поражда право на оценка на този интерес; това е тълкувателен правен принцип, който гарантира, че законите се тълкуват по начин, който служи на най-добрите интереси на детето, както и процедурно правило, при което най-добрите интереси на детето трябва да се разглеждат чрез процедурни гаранции.⁸⁵ Затова принципът за най-добрите интереси е от основно значение по отношение, както на процеса, така и на резултатите от всички производства.

Индикатор II.2. Съдебната система е достъпна за деца с интелектуални затруднения и психични разстройства

Член 9 от КПХУ гласи, че „държавите - страни по настоящата Конвенция се задължават да предприемат подходящи мерки за осигуряване за хората с увреждания на достъп, равноправно с всички останали, до физическата среда на живеене, до транспорта, информацията и комуникациите, включително до информационните и комуникационни системи и технологии и до всички останали удобства и услуги, отворени и достъпни за широката публика, както в градските, така и в селските райони.“

Член 17 от КПД също изисква от страните членки да гарантират, че правителствата и медиите „осигуряват на всяко дете достъп до информация и материали (...), насочени към подобряване на неговото социално, духовно и морално благосъстояние и физическо и умствено здраве.“ Той също така призовава за обмен на тази информация на международно ниво. Организацията Inclusion Europe е разработила ръководство за това как да се направи информацията лесна за четене и разбиране за хората с интелектуални затруднения.⁸⁶

⁸⁴ Насоки за правосъдие, съобразени с интересите на детето, параграф 17

⁸⁵ КПД Комитет, Общ коментар No. 14, параграф 6

⁸⁶ Inclusion Europe, „Информация за всички – Европейски стандарти за правене на информацията лесна за четене и разбиране“ (2014) достъпна онлайн на <http://www.inclusion-europe.org/etr/en/european-easy-to-read-standards> (последна ревизия: 27 март 2015)

Съдържанието, както и формата, на достъпната информация е много важно. Децата с психични увреждания и техните родители или настойници трябва, на първо място, да получават информация за своите права, включително правото си да участват, и да оспорват несправедливости и нарушения. Те също трябва да получават информация за възможностите за обжалване на нарушения, както и необходимата за това подкрепа.

КПХУ комитетът признава че:

„Лицата с интелектуални и психосоциални увреждания, както и сляпоглухите хора се сблъскват с пречки при опит за достъп до информация и комуникация поради липса на лесни за четене формати и допълващи и алтернативни методи за комуникация. Те са изправени пред бариери при опита си за достъп до услуги, дължащи се на предразсъдъци

и липса на подходящо обучение на персонала да предостави тези услуги.“⁸⁷

КПД Комитетът подчертава, че професионалистите трябва да признават и уважават невербалните форми на комуникация, включително игра, език на тялото, изражение на лицето, скициране и рисуване.⁸⁸ Следователно, професионалистите в правосъдието трябва да гарантират, че на децата с интелектуални затруднения и психични разстройства е предоставена възможност да използват всяко средство за комуникация, необходимо за улесняване на изразяването на техните възгледи.⁸⁹ Тъй като комуникацията е двустранен процес, може да са необходими и преводачи/интерпретатори или посредници, обучени да общуват с деца с интелектуални затруднения и психични разстройства.⁹⁰

Индикатор II.3. Съдебната система оценява индивидуалните потребности на всяко дете с психични увреждания и осигурява създаването на специфични условия, които да позволяват безопасно и ефективно участие

Правните системи и процеси трябва да бъдат достатъчно гъвкави, за да посрещнат разнообразието от индивидуални потребности, произтичащи от идентичността и характеристиките на всяко дете. При оценката на характеристиките на детето, КПД комисията обяснява, че :

„Най-добрите интереси на дете в конкретно уязвимо положение не са еднакви с тези на всички деца в същото уязвимо положение. Необходимо е властите и вземащите решения лица да вземат под внимание различните видове и степени на уязвимост на всяко дете, тъй като всяко дете е неповторимо и всяко положение трябва да се оценява съобразно с това. Следва да се извършва индивидуализирана оценка на историята на всяко дете от раждането му, както и редовни преразглеждания от мултидисциплинарен екип, и да се препоръчват подходящи улеснения през целия процес на развитие на детето.“⁹¹

Следователно, изискването да се направи оценка на децата за определяне на техните нужди е предпоставка правосъдните системи да станат достъпни за тях и да отговорят на потребностите им, и да защитават най-добрите им интереси. КПХУ определя разумните улеснения като: „всякакви необходими и подходящи модификации и приспособления, необременяващи излишно или непропорционално околните, когато такива са необходими за всеки конкретен случай, за да се осигури на даден индивид с увреждания пълноценно и равнопоставено с околните възползване от и упражняване на, всички негови човешки права и основни свободи.“⁹²

КПХУ Комитетът посочва че „разумните улеснения имат за цел да постигнат индивидуална справедливост в смисъл, че допринасят за недопускане на дискриминация и осигуряват равенство, като вземат под внимание достойнството, самостоятелността и избора на индивида.“⁹³

87 КПХУ Комитет, Общ коментар No. 2, Преамбюл, параграф 7

88 Комитет на ООН за правата на детето, Общ коментар No. 12: Правото на детето да бъде изслушвано, 1 юли 2009, CRC/C/GC/12, достъпно онлайн на: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf> (последна ревизия: 27 март 2015), параграф 21

89 Пак там, параграф 20

90 „Посредник“ е термин, който често се дава на професионалист, обучен да помага при обясняването на въпросите, зададени на едно дете, както и да обяснява отговорите, дадени от детето

91 КПД Комитет, Общ коментар No. 14, параграф 76, <http://nmd.bg/wp-content/uploads/2014/12/14-Naj-dobriat-interes-na-deteto.pdf>

92 КПХУ, Член 2

93 КПХУ Комитет, Общ коментар No. 2, параграф 26

Аналогично, КПД посочва:

„средата и работните методи следва да бъдат пригодени към възможностите на децата. Следва да се отделят достатъчно време и ресурси, за да се гарантира, че децата са адекватно подготвени и имат увереността и възможността да споделят възгледите си. Необходимо е отчитане на факта, че децата ще се нуждаят от различна степен на подкрепа и от различни форми на участие в зависимост от своята възраст и развиващи се способности.“⁹⁴

Когато например едно дете с психично разстройство стане превъзбудено или тревожно в нова или официална среда, професионалистите в системата на правосъдието трябва да осигурят възможност за приспособления, които са съобразени с интересите на детето и са чувствителни към специфичните му нужди. Това може да включва осигуряване на повече време за почивки,⁹⁵ детето да бъде разпитвано в позната и удобна за него среда⁹⁶ или да се осигури доверен човек, който да го придружава през цялото производство.

Процедурите за оценка или скрининг трябва да бъдат подготвени по начин, даващ възможност на децата да участват пряко в съдебните процеси, когато това е възможно.⁹⁷ Тестовите, които изследват когнитивния капацитет или компетентност, са погрешен подход, съгласно международното право, тъй като те са предубедени и имат тенденция да изключват. Вместо това, обследването трябва да има за цел да определя подкрепата и улесненията, от които имат нужда децата с интелектуални затруднения и психични разстройства, за да могат да участват в производството.

Индикатор II.4. Личните и чувствителни данни за дете с психични увреждания са защитени, включително от стигматизиране от страна на медиите

Неприкосновеността на личния живот на детето трябва да бъде защитена, когато то влиза в контакт с правосъдната система⁹⁸, независимо дали производствата са досъдебни (например жалби до омбудсмана) или съдебни процеси. Европейската директива за защита на личните данни определя като „лични данни“ всяка информация, свързана с човека, чрез която той може да бъде идентифициран директно или индиректно.⁹⁹ Това включва снимки и подробни описания на детето или семейството на детето, имена или адреси и аудио или видеозаписи и т.н. Също така включва данни, свързани с медицинската диагноза на детето, предоставянето на социални услуги и медицинска история.¹⁰⁰

Целта на запазването на конфиденциалност на личността на децата е да ги предпази от заплахи, шантаж, отмъщение, репресии и ревиктимизация. Това гарантира, че медийното отразяване няма да намали възможностите за рехабилитация и реинтеграция в обществото. Насоките на ООН относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви или свидетели на престъпления, признават личния живот като елемент от достойнството на детето.¹⁰¹

При децата с психични увреждания може да е необходимо личните или чувствителни данни да бъдат споделяни с правосъдните професионалисти по-често, отколкото при другите деца, за да се даде възможност за осигуряване на нужната подкрепа и да се откликне на техните индивидуални нужди.

94 КПХУ Комитет, Общ коментар No. 12, параграф 134(е)

95 Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето, параграф 61: „Съдебните заседания, в които участват деца, следва да са приспособени към темпото и възможностите им за концентрация: следва да се предвидят редовни почивки и изслушванията да не продължават прекалено дълго. С цел да се улесни участието на децата с пълния потенциал на техните когнитивни възможности и в подкрепа на тяхната емоционална стабилност, прекъсванията и отклоняването на вниманието по време на съдебните заседания следва да са сведени до минимум.“

96 Насоките за правосъдие, съобразено с интересите на детето, препоръчват намаляване на броя на разпитите на деца (параграф 67), местата за разпит да бъдат съобразени с децата (параграф 64) и адаптиране на начина, по който се провежда производството, за да няма заплаха и принуда (параграф 54)

97 Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето, част III(B)(2).

98 Виж например: КПД, Член 40(2)(б)(VII); и Европейската конвенция за човешки права (ЕКЧП), Член 6(1).

98 Европейски парламент и Съвет на Европа, Директива за защита на физическите лица при обработването на лични данни и за свободното движение на тези данни, 24 октомври 1995, 95/46/ЕС, Член 2(а)

100 Пак там., Член 8(3)

101 Насоки на ООН за деца жертви или свидетели на престъпление, Част III, 8(а) (Принципите)

Личните данни на деца с психични увреждания трябва да бъдат споделяни само в съответствие с най-добрите им интереси, желания и правото им на участие; това обаче трябва да бъде предмет на защита на конфиденциалността, което гарантира, че информацията се споделя само с тези, на които е необходима.¹⁰² Освен това, трябва да се внимава, за да се гарантира, че тези, които се нуждаят от дадената информация,

имат на разположение само информация, изисквана от конкретната ситуация; следва да бъдат споделяни единствено елементите от медицинската история на детето, които са тясно свързани с предоставянето на необходимите мерки за подкрепа или улеснения. В подобни случаи е малко вероятно да бъде от значение цялата история на заболяването на детето.¹⁰³

Резултати

Индикатор II.1. Най-добрите интереси

Изследването показва, че принципът за най-добрите интереси не е разбираем за практикуващите юристи, особено в Чехия, Латвия и Литва. В тези страни той се използва за изключване на децата с интелектуални затруднения и психични разстройства от правните процеси, а не за оценка на техните нужди от подкрепа и улеснения.

В Чехия има продължаващ (към момента на изготвяне на настоящия документ) съдебен спор от името на 14-годишно момче, на което е отказан достъп до неговото досие от властите за социална и правна закрила. Според законодателството, досието трябва да съдържа само информация за детето и неговото семейство, но властите за социална и правна закрила, които никога не са се консултирали с момчето, решават, че запознаването на момчето със собственото му досие е в противоречие с предполагаемите му „най-добри интереси“. Изследователите съобщават, че такива ситуации не са редки и че подходът демонстрира липса на разбиране, че достъпът до правосъдие върви ръка за ръка с принципа за най-добрите интереси.

В Латвия представители на съдилищата за сираци са споделили с изследователите, че участието на децата в съдебното производство може да бъде прекалено травматизиращо и затова е по-добре да бъдат изключени. Мнението на детето се осигурява чрез психологическа оценка и съдията не търси мнението на детето директно. Макар да е вярно, че съдебните производства могат да причинят стрес на децата с интелектуални затруднения и психични разстройства, участието им може да бъде и овластяващо. Склонността към изключване на децата от съдебното производство означава, че е по-малко вероятно те да бъдат изслушани във връзка със съществени въпроси, свързани с техните права.

В Литва изследовател е наблюдавал десет граждански съдебни заседания и съобщава, че в повечето случаи съдиите са били заинтересовани от нуждите и здравето на засегнатите деца, а също и дали техните родители са в състояние да им гарантират достойни условия на живот. Въпреки това, съдиите не са се срещали с нито едно от децата и не са били правени опити да се установи тяхното мнение. Желанията на децата не са били фактор при съдебните решения, които са имали съществено влияние върху живота им.

Индикатор II.2. Достъпност

Във всички страни, участващи в проекта, има отделни обещаващи практики, но, въпреки това, изследователите съобщават, че във всички страни липсват систематични усилия за подобряване на цялостната достъпност на националните съдебни системи за децата с психични увреждания.

Комисията за ефективност на правосъдието към Съвета на Европа (ЕКЕП) е с мандат от Комитета на министрите на Съвета на Европа и има за цел да подобри ефективното функциониране на съдебните системи в държавите-членки, включително и чрез оценка и идентифициране на проблемите, препоръчвайки конкретни начини за подобряване на администрацията на системата на правосъдието и предоставяйки техническа помощ при нужда (поискване).¹⁰⁴ Държавите-членки предприемат действия за самооценка под ръководството на ЕКЕП и предоставят доклади, обхващащи широк спектър от технически въпроси. Правителствата докладват за мерките за подобряване на достъпността за специфични групи, като например използването на съобразени с децата стаи за разпит¹⁰⁵ и използването на записи на показания на децата, за да се избегнат многократно повтарящи се разпити.¹⁰⁶

102 Department of Health, UK, *Information: To share or not to share? The Information Governance Review* (London: HMSO, 2013), достъпно онлайн на https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/192572/2900774_InfoGovernance_accv2.pdf (last accessed 27 March 2015), 19

103 Пак там

104 Комитет на министрите на съвета на Европа, Резолюция за създаване на Европейската комисия за ефективност на правосъдието (ЕКЕП), 18 септември 2002, Резолюция (2002)12

105 Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето, параграф 74: „Следва да се разгледа възможността за събиране на изявления от деца жертви и свидетели в специално предназначени за това помещения и среда, подходяща за деца“

106 Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето, параграф 67: „Броят на разпитите следва да бъде ограничен до възможния минимум, а тяхната продължителност следва да е съобразена с възрастта и възможностите за концентрация на детето“

Правителствата на България, Ирландия, Румъния и Великобритания съобщават, че достъпна информация и специални улеснения в съдилищата са достъпни, както за деца, така и за възрастни с увреждания.¹⁰⁷ Въпреки това, изследователите в Румъния¹⁰⁸ и в България¹⁰⁹ са открили, че помощни средства за комуникация с хора с увреждания са предоставени само за глухи, неми, глухонеми или незрящи хора. Конкретни комуникационни помощни средства не са били предоставени за хора с интелектуални затруднения и психични разстройства.

В Чехия правителството докладва, че са осигурили достъпна информация и специални улеснения в съда за деца, но не и за възрастни хора с увреждания.¹¹⁰ Правителствата на Унгария, Словения и Испания заявяват, че са предоставили специални улеснения в съда за децата и хората с увреждания, но достъпна информация е на разположение единствено за децата, но не и за възрастните хора с увреждания.¹¹¹

В Латвия и Литва правителствата докладват, че специални улеснения в съда са достъпни за децата и хората с увреждания, но не се съобщава, че достъпна информация е на разположение за всяка от двете групи.¹¹²

Изследване на организацията MDAC (Mental Disability Advocacy Center) показва, че във всички страни по проекта не се осигурява достъпна информация за децата с психични увреждания и техните родители/настойници и това е повтарящ се проблем. По-конкретно, често достъпната за децата информация относно техните права по време на съдебни процеси е минимална. Във Великобритания, Румъния, Словения, Чехия, Ирландия, Латвия и Литва се докладва, че има деца и родители, на които не се предоставя информация, свързана с основни права, като например правото на живот в общността, образователните въпроси и решенията за настаняването на деца в институции.

Съобразени с децата стаи за разпит, апаратура за запис, видеокоферентна връзка

Във всяка от десетте участващи страни изследователите отчитат наличието на специализирани, съобразени с децата, стаи за разпит и/или оборудване за аудио и видео запис, което позволява на децата да дават своите свидетелски показания само веднъж. Стаите за разпит, обаче, често са концентрирани в столицата/ главните градове и все още са твърде малко, за да отговорят на броя на децата, които участват в съдебната система. Например, само шест наказателни съдилища (criminal courts) в Чехия имат видеокоферентна техника.¹¹³ В Словения има 11 съобразени с децата стаи за разпит, като първата е била създадена от НПО.¹¹⁴

В Испания са на разположение видео камери за наблюдение и техника за видеокоферентна връзка, но продължават да се използват други по-неподходящи мерки. В един от докладваните в изследването случаи е било наредено детето да дава показания от вратата на съдебната зала,¹¹⁵ а специализиран адвокат е обяснил, че много съдии предпочитат използването на екрани (за да зачетат правото на обвиняемите да разпитат свидетеля), въпреки че видеокоферентната връзка е призната за по-ефективен начин за намаляване на стреса на децата жертви.¹¹⁶

В България се съобщава, че децата жертви и свидетели на престъпления, продължават да бъдат разпитвани по няколко пъти от различни специалисти по време на наказателното производство. По отношение на наказателното производство, това означава, че дете с психични увреждания може да бъде разпитано по време на разследването, преди съдебното производство и след това при всички етапи на съдебното производство.

107 Комисия за ефективност на правосъдието (ЕКЕП), „Програма за оценка на съдебните системи: България“ („Scheme for Evaluating Judicial Systems: Bulgaria“, 2014) достъпна онлайн на: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Bulgaria_2014.pdf (последна ревизия: 27 март 2015); „Ирландия“ (2014), достъпна онлайн на http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Ireland_2014.pdf (последна ревизия: 27 март 2015); „Румъния“ (2014), достъпна онлайн на http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Romania_2014.pdf (последна ревизия: 27 март 2015); and „Великобритания“ (2014), достъпна онлайн на http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/UK_England%20and%20Wales_2014.pdf (последна ревизия: 27 март 2015). Обърнете специално внимание на отговорите на Въпрос 31 във всеки от докладите.

108 Нов Наказателно-процесуален кодекс, Член 105(3)

109 Административно-процесуален кодекс, Член 14(5)

110 Комисия за ефективност на правосъдието (ЕКЕП), Програма за оценка на съдебните системи: Чехия“ (2014), достъпна онлайн на http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Czech%20Rep_2014.pdf (последна ревизия: 27 март 2015), Въпрос 31.

111 Комисия за ефективност на правосъдието (ЕКЕП), „Програма за оценка на съдебните системи: Унгария“ (2014), достъпна онлайн на http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Hungary_2014.pdf (последна ревизия: 27 март 2015); „Словения“ (2014), достъпна онлайн на http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Slovenia_2014.pdf (последна ревизия: 27 март 2015); „Испания“ (2014), достъпна онлайн на http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Spain_2014.pdf (последна ревизия: 27 март 2015). Обърнете специално внимание на отговорите на Въпрос 31 във всеки от докладите.

112 Комисия за ефективност на правосъдието (ЕКЕП), „Програма за оценка на съдебните системи: Латвия“ (2014), достъпна онлайн на http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Latvia_2014.pdf (последна ревизия: 27 март 2015); „Литва“ (2014), достъпна онлайн на http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Lithuania_2014.pdf (последна ревизия: 27 март 2015). Обърнете специално внимание на отговорите на Въпрос 31 във всеки от докладите. http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Lithuania_2014.pdf (последна ревизия: 27 март 2015). Вижте отговорите на Въпрос 31 и в двата доклада.

113 Районните съдилища в České, Budějovice, Hradec Králové andi Plzeň, върховният съд в Olomouc и окръжният съд в Teplice: вижте, https://e-justice.europa.eu/content_information_on_national_facilities-319-cz-cs.do?member=1 (последна ревизия: 27 март 2015)

114 Интервю със Словенския омбудсман за правата на човека, Любляна, Словения: 3 март 2014

115 Централен Офис на Държавната прокуратура, Circular 3/2009 относно защитата на децата жертви и свидетели, стр.1351. Присъди на Върховния съд STS 673/2007 и 1398/1994.

116 Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето, параграф 68: „Прекият контакт, конфронтацията или взаимодействието между детето жертва или свидетел и предполагаемите извършители следва, доколкото е възможно, да се избягват, освен ако не са по искане на детето жертва.“ Екраните, въпреки че предпазват детето, изискват то да присъства в същата съдебна зала заедно с нарушителя. Видеокоферентната връзка позволява на детето да участва от безопасно и отдалечено място.

Подобен проблем се съобщава и в Унгария, където децата, които правят самопризнания, трябва да повторят своите показания няколко пъти. В Испания се отбелязва, че разпитът оказва негативно влияние върху децата жертви с психични увреждания, които продължават да бъдат призовавани по няколко пъти, за да дават показания за злоупотреби, които са преживели.¹¹⁷

Румънското законодателство предвижда преводач/интерпретатор за хората, „които не разбират, не говорят или не изразяват себе си много добре“.¹¹⁸ На практика, помощ се предоставя само на лица със слухови и говорни увреждания или за тези, които не говорят румънски. Не се предоставя помощ за хора, които използват невербални или алтернативни методи на комуникация. По подобен начин, българското законодателство изисква да бъде осигурен преводач за глухонеми, глухи, неми или слепи лица, когато са страни в производството.¹¹⁹ Хората с интелектуални затруднения са оставени извън този списък. В Литва се откриват все по-голям брой стаи за разпит на деца, но липсват квалифицирани специалисти, за да разпитват децата в тях, особено децата с интелектуални затруднения и психични разстройства.¹²⁰

В България се съобщава за положителна практика, свързана със създаването на т.нар. „сини стаи“ от една неправителствена организация.¹²¹ „Синя стая“ е помещение, използвано от правните професионалисти при разпит на деца. Към момента на създаване на доклада са изградени десет такива стаи в помещения извън сградите на съда. Всяка от стаите има два входа: единият е за детето, а другият – за възрастни участници в производството, включително за обвиняемия правонарушител.

В Ирландия проучване за достъпа до правосъдие на хора с увреждания, които са жертви на престъпления, разкрива, че те срещат редица бариери, за които не са налични никакви мерки за достъпност. По-конкретно, докладът показва, че физическата достъпност на съдебните зали е подобрена след приемането на Закона за хората с увреждания през 2005 г., но структурата и липсата на гъвкавост на съдебното производство остават непроменени.¹²²

Достъпна информация

В Чехия към Службата на общественения защитник на правата (омбудсман) е създадена гореща телефонна линия и имейл адрес, чрез които децата могат да подават жалби (няма еквивалент на тази гореща линия или имейл адрес за възрастни).¹²³ Службата има и уебсайт за деца и тийнейджъри, който обяснява техните права. Уебсайтът не съдържа достъпна информация за деца с интелектуални затруднения и психични разстройства и не е ясно дали изобщо някога тези деца са използвали горещата линия или имейл адреса като механизъм за подаване на жалби.

В Унгария съществува подобен уебсайт с обобщена информация за правата на децата.¹²⁴ Интернет страницата предоставя и достъпна версия за деца (наречена „лесна за четене“), но тя не отговаря на изискванията за достъпност за деца с интелектуални затруднения.

В Латвия Държавната инспекция за правата на детето има уебсайт, където правата на децата са представени в лесен за четене формат, въпреки че уебсайтът е скрит и не може да бъде намерен лесно. Информацията, предоставена там, също не е достатъчно достъпна за деца с интелектуални затруднения и психични разстройства.¹²⁵

В Словения Върховният съд е издал няколко книги, описващи процедурата, през която преминават децата, когато бъдат призовани в съда.¹²⁶ Книгите са подходящи за деца (child-friendly) и описват как всички съдебни служители следва да се отнасят с децата, но не са в достъпен формат за деца с интелектуални затруднения и психични разстройства. В Испания специализирано звено за жертви с психични увреждания, създадено от неправителствената организация Pardo-Valcarce в сътрудничество с полицията и фондацията Marfge, е създадо достъпни материали за деца с интелектуални затруднения, за да им помогне да идентифицират и докладват случаи на злоупотреба в проект, озаглавени „НЕ + злоупотреба“.¹²⁷ Също в Испания, през 2011 г. неправителствени организации, работещи в сферата на интелектуалните затруднения и координирани от FEAPS (Федерация на организациите за хора с умствени увреждания), разработват Ръководство, наречено „Да защитим нашите права ден за ден.“ В Ирландия детският омбудсман е разработил достъпни за деца брошури за това как те могат да подават жалби до него.¹²⁸

117 Save the Children Италия ONLUS, *Minor Rights: Access to Justice for children at risk of social exclusion* (Права на непълнолетните: достъп до правосъдие за деца в риск от социално изключване), Рим, 2012, стр.112

118 Нов Наказателно-процесуален кодекс, Член 105(1)

119 Административно-процесуален кодекс, Член 14(5)

120 През 2008 г. детски стаи за разпит са били създадени в полицейските участъци и съдилища. Оборудвани са общо 5 стаи за разпит на деца в рамките на районните полицейски управления на територията на градовете Вилнюс, Каунас, Клайпеда, Шяуляй и Паневежис. В полицейските управления са проведени над 60 разпита на деца през годините 2008-9, 40 от които са извършени в детската стая за разпит на РПУ в Каунас. До 2012 година съдилищата са оборудвани с 41 детски стаи за разпит. Център за подкрепа на децата, „Децата като жертви и свидетели на нарушения: преглед на ситуацията в Литва“, достъпен онлайн на http://www.vaikystebesmurto.lt/_sites/paramosvaikamscentras/media/images/Biblioteka/Tyrim_ataskaitos/2012%20vaikai%20nusikalti (Последен преглед на 27 март 2014), стр. 24

121 Повече информация за тази практика може да бъде намерена на: <http://www.sapibg.org/en/deteto-svidetel>

122 Claire Edwards, Gillian Harold and Shane Kilcommins, *Access to Justice for People with Disabilities as Victims of Crime in Ireland* - Достъп до правосъдие за хора с увреждания като жертви на престъпление в Ирландия (University College Cork, School of Applied Social Studies and Centre for Criminal Justice and Human Rights, Faculty of Law, February 2012), достъпно онлайн на: http://nda.ie/ndasitefiles/NDA_Access_to_Justice.pdf (последна ревизия: 27 март 2015)

123 Уебсайтът е достъпен на: www.deti.ochrance.cz (последна ревизия: 27 март 2015)

124 Уебсайтът е достъпен на: www.gyermekjogok.ajbh.hu (последна ревизия 27 март 2015)

125 http://www.bti.gov.lv/lat/lietotaju_ertibam/vieqli_lasit/ (последен преглед: 27 март 2015)

126 Върховен съд на Република Словения, „Jan gre na sodišče“ [“Ян отива в съда”] и „Ko moraš na sodišče kot priča“ [“Когато трябва да се явиш пред съда, като свидетел”], 2010, достъпни онлайн на словенски на <http://www.sodisce.si/znanje/publikacije> (последен преглед: 27 март 2015)

127 Уебсайтът с материалите може да бъде намерен на www.pomasabusos.com (последен преглед: 27 март 2015)

128 Омбудсман за децата, Подаване на жалби от млади хора и деца, достъпно онлайн на <http://www.oco.ie/complaints/handling-complaints-from-children-and-young-people.html> (последен достъп: 27 март 2015)

Опитът на деца с интелектуални затруднения и психични разстройства и техните родители

Във Великобритания две майки са споделили с изследователите, че синовете им, които са на 7 години и имат психично увреждане, са настанени в сегрегирано училище, без те или децата им да имат възможност да участват във вземането на решението и без да е имало изискваната от закона оценка на специалните образователни потребности.¹²⁹ Учителите на децата и местните власти просто са им съобщили какво предстои да се случи и къде ще учат децата им. Никой не им е обяснил, че могат да оспорят това решение или че имат право да подадат жалба.¹³⁰ Публикувано изследване за образователните възможности на деца с увреждания съобщава, че „по-голямата част от родителите не са се чувствали добре информирани за наличните възможности за образование на детето им по време на процеса на записване (в училище) ... [и] почти всички от родителите съобщават, че са търсили информация независимо, използвайки интернет страници, а понякога и наемайки независими професионалисти, за да помогнат.“¹³¹

Майка в Румъния обобщава опита на много родители, обяснявайки, че „родителите и настойниците [на децата с психични увреждания] не са информирани за правата на децата си и за възможността за достъп до масовите училища. Обикновено органите за закрила на детето ги информират, че единствената възможност за техните деца са специалните училища.“¹³²

В Словения социален работник, обяснява, че „децата не са добре информирани за правата си. Ако ние не им кажем или родителите им не им казват, те не са информирани и не знаят. [...] Дори 15-годишните деца не знаят, че имат право да наемат адвокат и да участват в съдебно производство. Понякога дори родителите не знаят, че детето им също може да заяви мнението си, а някои родители не позволяват на децата си да заявят своето мнение.“¹³³ В Чехия адвокат в офиса на обществен защитник на правата (омбудсман) обяснява, че „социалните работници не информират децата за техните права при участието им в съдебно производство. Нито пък се запознават с мнението на детето, за да знаят какво мнение трябва да представят в рамките на производството. Те дори не говорят с детето, след като съдът приеме решението.“¹³⁴

В Чехия, Ирландия, Латвия и Литва изследователите съобщават, че децата се настаняват в институции (домове) без тяхното участие. В Чехия през 2012 г. Общественият защитник на правата (омбудсман) е посетил 347 деца на възраст над 12 г. в резидентни специални училища и е установил, че съдилищата са изслушали само 69 от тези деца, преди да решат да ги настанят в институция.¹³⁵

Представител на национална организация за застъпничество за децата обяснява, че Ирландия има „огромни културни предизвикателства по отношение на чуването на гласа на детето“ поради „убеждението, че децата не са в състояние да артикулират или да изразят своя глас [...] Децата с психични увреждания, настанени в институции, често са обект на грижи, които им се налагат „отгоре“ и не са включени/ не участват в процеса.“¹³⁶ Тази ситуация е подобна на поведенческите бариери, които са регистрирани в Латвия. Там психолог, отговарящ за изготвянето на оценки на децата за Съда за сираци, обяснява, че, според него, едно дете, което не е в състояние да общува вербално, не е в състояние да изрази своето мнение.¹³⁷

В Литва специалисти от отделите за социална грижа и прилагане на закона, които са участвали във фокус групи, споделят, че смятат, че не е необходимо децата да бъдат пряко информирани за съдебните решения, които ги засягат, тъй като това е задача на родителите или настойниците на детето.¹³⁸ Същите участници са обяснили, че становището на детето често остава нечуто; съдът има тенденция да включва само представител на детето (настойник) или адвокат, както и да чете докладите, изготвени от специалистите на Службите за закрила на детето или от психолози.

Индикатор II.3. Оценка и разумни улеснения

Не е възможно да се определи дали съдебните системи са достатъчно адаптивни към деца с психични увреждания, защото липсват количествени и качествени данни от изследвания на опита на децата с психични увреждания в правосъдните системи във всички страни-участнички, както и статистически данни за оценки на разумните улеснения. Разработеният от Съвета на Европа „Инструмент за оценка на участието на детето“ съдържа индикатори за мониторинг на участието на децата в областта на съдебни процеси.¹³⁹ Това включва критерии за оценка и категоризация на данните, разбити по различен признак.

129 Едното дете е било обучавано в отделна класна стая в общообразователно училище, докато другото е било насочено към Pupil Referral Unit

130 Интервюта с родители в Йоркшир и Хъмбър, Великобритания: 10 и 12 март 2014

131 Helen Poet, Kath Wilkinson and Caroline Sharp, *Views of young people with SEN and their parents on residential education* - Мнения на млади хора със СОП и техните родители за училищата-интернати (Slough: LG Group Research Report, National Foundation for Educational Research – NFER), стр. 12

132 Интервю с родител в офиса на Център за правни ресурси, Букурещ, Румъния: февруари 2014

133 Интервю със социален работник в Министерство за защита на децата и младежите в Центъра за социална работа, Любляна, Словения: 10 март 2014

134 Интервю с адвокат в Бърно, Чехия : 28 март 2014

135 Общественият защитник на правата „Доклад от системни посещения на учебни заведения за институционално и защитно възпитание“ (Бърно: Обществен защитник на правата, 2012), достъпен онлайн на: http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ochrana_osob/2012/2012_skolska-zarizeni.pdf (последна ревизия: 27 март 2015)

136 Телефонно интервю с представител от организация за застъпничество за деца, Голуей, Ирландия: 1 април 2014

137 Интервю с психолог, изготвящ оценки за Съда за сираци, Рига, Латвия: 27 февруари 2014

138 Фокус групи със специалисти от правната, социалната и правоприлагащата сфера са проведени в три области в Литва: февруари-март 2014

139 Съвет на Европа, Отдел за правата на децата и младежки отдел, Индикатори за измерване на напредъка в промотирането правата на децата и младите хора на възраст под 18 години да участват по теми, които ги засягат (Съвет на Европа, 2014), стр. 9

Във всички страни-участнички изследователите са установили липсата на рутинна оценка за нуждите от подкрепа на децата с интелектуални затруднения и психични разстройства при първоначален контакт със системите за наказателно или младежко правосъдие. В България¹⁴⁰, Литва¹⁴¹ и Испания¹⁴² целта на оценките като цяло е да се определи способността на детето да свидетелства или дава показания и не е (както би трябвало да бъде) насочена към определяне на вида подкрепа, която трябва да се осигури, за да се даде възможност на детето да участва. Това погрешно поставя тежестта върху доказването на капацитета на детето вместо върху осигуряването на подкрепа от държавата, за да се улесни достъпът до правосъдие.

Данните във Великобритания показват, че около 60% от децата в системата на наказателното правораздаване са имали значителни трудности в общуването и около 25% са били с когнитивни или интелектуални увреждания. Четиридесет и три процента от децата с условни присъди (community sentences) са имали емоционални и здравни нужди и 30% са били с гранични затруднения в ученето (borderline learning difficulties).¹⁴³ Един адвокат споделя с изследовател от проекта, че „някои от обвиняемите деца са толкова потиснати от перспективата за кръстосан разпит в съда, че просто се признават за виновни.“¹⁴⁴

Обещаваща практика, за която се съобщава във Великобритания, е използването на регистрирани посредници (медиатори) за уязвими свидетели. Тези хора улесняват комуникацията между съда и уязвимия свидетел,¹⁴⁵ като например дете или възрастен свидетел, който е с интелектуално затруднение или психично разстройство. Тяхната роля е не просто да подпомогнат комуникацията, а по-скоро „те да поемат активна роля в процеса на комуникация. Те оценяват комуникационните нужди и възможности на уязвимия свидетел и съветват полицията и съда как най-добре да общуват със свидетеля по отношение на лексиката, скоростта на говорене, физическата среда, използването на комуникационни помощни средства.“¹⁴⁶

В Литва е докладвано, че съдебната система е ригидна (негъвкава) и не успява да прави адекватни оценки или корекции на съдебното производство с цел осигуряване на участието на деца с интелектуални затруднения и психични разстройства. Вместо това, такива деца са обект на безчувствени и неподходящи разпити в съдебната зала,¹⁴⁷ включително и с употреба на сарказъм.¹⁴⁸ Участник във фокус група разказва, че е виждал професионалист да разтърсва раменете на дете в инвалидна количка, за да се опита да го накара да отговори на въпрос.¹⁴⁹

Изследователят в Литва е наблюдавал десет граждански съдебни производства. Установил е, че процесът на изслушване и резултатите зависят съществено от отношението на съдията.¹⁵⁰ Докато някои съдии създават приятна атмосфера, други повишават тон и създават формална атмосфера, която изостря стреса за засегнатите деца. Десетте наблюдения разкриват също, че съдиите представят човешките права в началото на съдебното заседание, но това обикновено се прави много бързо и формално, без да се уверят, че всичко е разбрано от детето и тези, които го представляват.

В Чехия 13-годишно момче с интелектуални затруднения е заподозряно в причиняване на смъртта на друго момче. То е разпитвано в продължение на четири часа и половина – време, през което то е закарано до мястото на инцидента, като от него се е изисквало да покаже какво се е случило с помощта на манекен. То е било принудено да даде показания, въпреки че неведнъж е изразило волята си, че не иска да продължи. Разпитът и реконструкцията са извършени от полицията в отсъствието на адвокат.¹⁵¹

В Словения една майка споделя: „Като майка, вие трябва да бъдете там през цялото време и да напомняте [на професионалистите в съдебната зала в наказателното производство], че разговарят с човек с увреждане. Те нямат познания, вие сте този, който трябва да ги научи. Като родител, вие трябва да поемете ролята на посредник между детето и структурата, която се занимава със закононарушенията.“¹⁵²

140 Законът за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни (с измененията), както и Законът за закрила на детето (с измененията) отнасят психичните увреждания в контекста на оценка на правния капацитет, а не на нуждите от предоставяне на разумни улеснения.

141 Гражданско-процесуален кодекс на Република Литва

142 Наказателно-процесуален кодекс, Член 417.3, гласи: „лица, нетрудоспособни физически или морално, не могат да бъдат призовавани да дават показания като свидетели“

143 Jenny Talbot, *Fair Access to Justice? Support for Vulnerable Defendants in the Criminal Courts* - Справедлив достъп до правосъдие? Подкрепа за уязвими обвиняеми в наказателните съдилища (London, Prison Reform Trust, 2012), стр.1

144 Информация, споделена от опитен адвокат на кръгла маса за реформа в наказателната система за нарушителите, Великобритания: 2 февруари 2014

145 Youth Justice and Criminal Evidence Act (Закон за младежкото правосъдие и криминалните доказателства), 1999, раздел 29

146 Penny Cooper and David Wurtzel, "A day late and a dollar short: in search of an intermediary scheme for vulnerable defendants in England and Wales" (Един ден по-късно и един долар по-малко: в търсене на схема за посредничество за уязвими обвиняеми в Англия и Уелс), *Crim L. R.*, 4 (2013), стр 5

147 Споделено от съдия и пробационен представител във фокус група, Литва: 7 февруари 2014; същото е споделено от психолог в полицията и представител на службата за закрила на детето по време на фокус група, Литва: 20 февруари 2014

148 Пак там. Подобна загриженост, също така, се споделя от родител на дете с психично увреждане, Литва: 28 март 2014

149 Споделено от родител във фокус група, Литва: 28 март 2014

150 Десет производства на граждански съдилища, наблюдавани в Литва между януари и март 2014 г.

151 Лига за правата на човека, *Представяне на 108-ото заседание на Комитета на ООН по правата на човека*, 2013, достъпен онлайн на http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCCPR%2fNGO%2fCZE%2f14415&Lang=en (Последна ревизия: 27 март 2015), Приложение 1

152 Фокус група с ръководителя на институционална грижа към Сдружение Sonček, председателя на Съвета на експертите в Сдружение Sonček, представител на потребителите и майка на дете с церебрална парализа и леко интелектуално затруднение в Сдружението за церебрална парализа на Словения, Sonček, Словения: 10 март 2014

Индикатор II.4. Защита на данните и защита от медиите

Всички държави имат приети закони за защита на данните в съответствие с Директивата за защита на данните на ЕС,¹⁵³ която не позволява разкриването на каквито и да е лични данни, чрез които може да се идентифицира лицето (т.е. неговото име, дата на раждане и място на пребиваване, и т.н.), без неговото разрешение, както и на чувствителни данни, включително информация за раса, етническа принадлежност и физическо или психично здраве.

Във всяка от десетте страни родителите могат да дадат съгласие за разкриване на лични данни на детето си, освен ако това не е забранено с влязло в сила съдебно решение. Няма законово изискване медиите да решават дали разкриването на лични данни на детето е в негов най-добър интерес, след като са спазили изискването за получаване на съгласието на родителите. Въпреки наличието на законодателство за защита на данните, в Чехия и Ирландия е докладвано за стигматизиращи репортажи в медиите за случаи, в които деца с психични увреждания са били виновни за престъпления. Например, в Чехия 14-годишно момче със синдрома на Аспергер е нападнало учител. Медиите не са публикували цялото име на момчето, но са публикували първото му име с инициали на фамилията му, възрастта му, снимка и видеозапис от областта, където живее, както и факта, че има Аспергер.¹⁵⁴ В Ирландия 15-годишен е бил признат за виновен за убийството на 14-годишен без никакъв очевиден

мотив.¹⁵⁵ Съдията е установил, че детето „не страда от някакво формално психично заболяване“¹⁵⁶, но медиите съобщават, че детето е посещавало психотерапевт и е правило опит за самоубийство в миналото.¹⁵⁷ Заглавията при този случай описват детето като „порочен убиец“¹⁵⁸

В Испания се докладва за медиен кодекс, който предоставя насоки относно защитата на лични и чувствителни данни и безопасното и нестигматизиращо представяне на децата и хората с психични увреждания в публикации. През 2004 г. „Кодексът за саморегулация на телевизионното съдържание и детството“ е подписан от телевизионните оператори в страната. Той включва разпоредби, че медиите не трябва да използват изображения на деца, участващи в съдебни производства, и снимки на деца с тежко заболяване или инвалидност за целите на пропагандата или по начини, противоречащи на тяхното достойнство.¹⁵⁹

През 2008 г. испанската Конфедерация на семейства и лица с психични заболявания публикува ръководство, „Психично здраве и медии“, което има за цел да допринесе за формирането на положителен социален имидж на хората с психични увреждания и да осигури ресурси за медийните професионалисти, насърчаващи уважителните публикации и избягване на стереотипите.

153 Европейски парламент и Съвет на Европа, Директива 95/46/ЕС относно защитата на лицата по отношение на обработката на лични данни и за свободното движение на тези данни, 24 октомври 1995, 95/46/ЕС. Подробният анализ на националните законодателства за защита на данните е извън обхвата на настоящото изследване.

154 Виж: ČTK, „Toto je učitelka, kterou pobodal její student: Po chodbě se procházel s rukama od krve“ [на Чешки] (blesk.cz, 30 октомври 2012); и Телевизия нова, 23 януари 2013

155 *The People at the Suit of the Director of Public Prosecutions v. D.G* [2005] IE CCA 75

156 Пак там.

157 „Teen found guilty of Laois murder“, *breakingnews.ie*, 28 July 2004

158 Liam Collins, „Vicious Killer shocks court with stark lack of remorse“ („Порочен убиец шокира съда с пълна липса на разкаяние“), *Irish Independent*, 16 Октомври 2014

159 Кодексът за саморегулация на телевизионното съдържание и детството [‘Código de Autorregulación de Contenidos Televisivos e Infancia’], параграф II.2

Препоръки

- K.** Правителствата трябва да предприемат мерки, които да гарантират, че специалистите в правосъдието са добре и правилно обучени в принципа за „най-добрите интереси на детето“, което предполага, че достъпът до правосъдие е в най-добрия интерес на детето.
- L.** Следва да се провеждат одити за достъпността във всички съдилища и съдебни процедури по отношение на правата и нуждите на децата с интелектуални затруднения и психични разстройства.
- M.** Правителствата и законодателната власт трябва да определят правото на разумни улеснения за деца с психични увреждания в правосъдната система, в националното законодателство, както и да предоставят подробен списък на видовете разумни улеснения, които са на разположение.
- N.** Трябва да бъдат разработени национални законодателни рамки, за да се гарантира, че всички деца са преминали оценка на техните нужди при първия си контакт с правосъдните системи. Тази оценка следва да доведе до предоставянето на разумни улеснения и приспособления, свързани с личността и потребностите на всяко дете, като например помощ при комуникацията и преводачи.
- O.** Доказателственото право следва да бъде изменено, за да се признаят за валидни показанията на деца с психични увреждания (които могат да включват и невербални свидетелства).
- P.** Всички правителства трябва да предприемат мерки, за да гарантират, че децата с психични увреждания и техните родители/настойници получават достъпна информация за своите права, включително правата им във всички съдебни производства.
- Q.** Личните данни за дете с психични увреждания се споделят само между правосъдните професионалисти, които трябва да ги знаят за целите на опазването на най-добрите интереси на детето, защитата на неговите права и предоставянето на разумни улеснения.
- R.** По отношение на представителите на медиите, правителството трябва да разработи регулаторни насоки и да сподели добрите практики, за да се гарантират поверителността и достойнството на децата с психични увреждания в съдебните процеси. Това означава, че информацията или данни, които могат да доведат до идентифициране на детето, не трябва да се публикуват и в репортажите следва да се избягва употребата на език на демонизиране или сензации.

Раздел III. Улесняване на достъпа до правосъдие – индикатори за процеса

Много хора играят роля в отстояването на правата на децата и осигуряването на най-добрите им интереси, както по отношение на ежедневни въпроси, така и в съдебната система. Участието в съдебни процедури е плашещо и свързано с множество бариери за всеки човек. При децата, родителите, настойниците, адвокатите, социалните работници и съдиите са тези, които са отговорни за гарантирането на тяхното участие, за да може справедливостта да възтържествува.

Децата с психични увреждания – особено тези, отделени от обществото и живещи в институции, са в изключително неблагоприятно положение в това отношение. Те са по-чувствителни към нарушения на правата в по-широк аспект, предпоставка за което е тяхната институционализация. В много страни настойникът на децата е институцията сама по себе си, което ги прави както физически, така и юридически зависими от тази институция и създава конфликт на интереси. Поради това, много деца в Европа на практика не могат да подадат жалба пред никого и включването им в правосъдната система е далечна мечта.

Обединени, правосъдните професионалисти могат да премахнат бариерите пред правосъдието за деца с интелектуални затруднения и психични разстройства. Ако един полицай или адвокат не може да разпознае, че дадено дете се нуждае от помощ при общуването или се вцепенява от ужас в определена среда (като например стая за разпит в полицейски участък или на свидетелското място в съдебната зала), тогава на това дете е отказан достъп до правосъдие на равна основа с другите деца, защото системата не е успяла да се съобрази с неговите различия. Децата с увреждания могат да бъдат третирани несправедливо, тъй като те не са в състояние да комуникират своите мнения и опит или техните показания не са правилно разбрани или интерпретирани.

Въпреки това, с подходящи форми на подкрепа, които да вземат предвид възрастта им и тяхното увреждане, децата с психични увреждания могат едновременно да имат достъп и да участват ефективно в правосъдните системи. В действителност, КПХУ приема, че всеки трябва да има законното право на признаване, за да участва във всички решения, които засягат неговия живот.¹⁶⁰ Затова правосъдните професионалисти трябва да се уверят, че системата е достатъчно гъвкава, за да осигури необходимата подкрепа и да се съобрази с различията на децата с интелектуални затруднения и психични разстройства.

Първата стъпка за постигане на промяна е, както и в много други житейски области, вярата, че промяната е възможна. Изследователите в проекта са разговаряли с професионалисти в десет страни и, както може да се очаква, са открили огромни разлики в нагласите на специалистите в различните части на Европа. В много случаи, специалистите смятат, че е просто невъзможно за деца с психични увреждания да участват в съдебни производства, които имат пряко въздействие върху живота им. Именно тези нагласи трябва да бъдат променени.

Адвокатите са основната защита срещу несправедливостта и те помагат на своите клиенти да преминават през често сложни и смущаващи съдебни процеси. Те също така превеждат юридическата терминология на разбираем за клиентите си език и се застъпват за тях. Наскоро публикуван документ на ООН заявява, че правната помощ и представителство е „основен елемент на справедливото, хуманно и ефективно наказателно правораздаване, което се основава на принципите на правовата държава [и] е основа за прилагането на други права.“¹⁶¹

Трябва да се даде възможност за използване на адвокатски услуги на децата, които са жертва или извършител в наказателно производство или чиито най-добър интерес е в конфликт с този на родителите или настойниците им в граждански и административни производства. За да се даде възможност на децата да осъзнаят това право, юристите и други специалисти, работещи в системата на правосъдието, трябва да бъдат обучени да разпознават правата на детето и да знаят как да ги насърчават. За деца, които не могат да „инструктират“ адвокат, следва да бъде осигурен адвокат, който да бъде назначен да представлява най-добрите интереси на детето – които биха могли да се различават от интересите на родителите на детето например или от гледната точка на местната власт.

Достъпът до правосъдие изисква всички деца да имат достъп до правна (финансова) помощ, за да заплатят за своето законно представителство. Без система за финансираните от държавата и висококачествено юридическо представителство, на много деца неизбежно ще бъде отказано правосъдие.

¹⁶⁰ КПХУ, Член 12

¹⁶¹ Общо събрание на ООН, Резолюция 67/187; Принципи и насоки за достъп до правна помощ в наказателната съдебна система. 20 декември 2012, A/RES/67/187, Въведение, параграф 1

Насоките за правосъдие, съобразено с интересите на детето, излагат няколко необходими елемента, необходими за осигуряването на реален достъп до правосъдие за деца, включително наличието на безплатна правна помощ. Те постановяват, че всички деца имат право на собствен адвокат „в рамките на производство, където има, или може да има конфликт на интереси между детето и родителите или другите засегнати страни“. Адвокатите, представляващи децата, трябва

да бъдат обучени по подходящ начин,¹⁶² трябва да дадат на детето подходящи обяснения за последиците от неговите изказвания и в крайна сметка да представят становището на детето, а не себе си. В случаите, когато роднина или настойник е предполагаемият извършител, детето трябва да бъде представено независимо от тях.¹⁶³ Следващите три индикатора произтичат от тези насоки и от международните стандарти.

Индикатор III.1. Независим орган или трети лица могат да подадат жалби от името на дете или деца с интелектуални затруднения и психични разстройства¹⁶³

Както е отбелязано в индикатор I.3. по-горе, Националните институции за правата на човека (НИПЧ) имат важна роля за улесняване на достъпа до и участието в правосъдните системи. Това е особено важно, когато децата (особено тези в институции) се представляват от техните родители или настойници, чиито интереси могат да противоречат на интересите на детето или които просто не желаят да подпомогнат детето в търсенето на справедливост за нарушението на неговите права.

Това не може да бъде заместител или алтернатива на безплатната правна помощ, но трябва да я допълва чрез предоставяне на възможности за правна защита за деца и допълнителна защита в случаите, когато безплатната правна помощ не се прилага, например в административни и граждански дела. Върховният комисар на ООН по правата на човека признава, че:

„Ако родителите, настойниците или законните представители не са в състояние или не желаят да представляват децата жертви в съда, то може да бъде от полза за децата да имат възможност да се обръщат към други участници за получаване на правна защита, включително Националните институции за правата на човека, правни клиници, публични детски защитници и

неправителствени организации. Още повече, възможността за достъп до групови съдебни спорове и жалби, като например комбинирани случаи или случаи на правни прецеденти, може да предостави възможност за оспорване на системните, тежки или широко разпространени нарушения на правата на детето.“¹⁶⁵

КПД Комитетът обяснява, че част от ролята на НИПЧ е да осигури средства за правна защита при нарушения на правата на децата или директно, чрез разследване на индивидуални жалби, подадени от деца, или предоставяйки подкрепа на децата за достъп до други процедури и средства за защита.¹⁶⁶ Затова НИПЧ трябва да бъдат достъпни за всички деца, независимо от техните индивидуални особености или ситуации. Комитетът също обяснява, че степента на развитие на децата ги прави особено уязвими по отношение на нарушения на човешките права и техните мнения все още рядко се вземат под внимание. Тъй като повечето деца нямат право на глас и не могат да играят важна роля в политическите процеси, те остават извън дневния ред на политиките. Те срещат значителни пречки при достъпа до правосъдие, а наличието на организации, които биха могли да им помогнат, „обикновено е ограничено.“¹⁶⁷

162 Инструмент за образование и обучение за работещите в системата на правосъдието е разработен като част от този проект и може да се намери онлайн на адрес www.mdac.org.

163 Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето, параграфи 37 – 43

164 Под „независим орган“ имаме предвид Националните институции за правата на човека (НИПЧ), НПО и трети страни с интерес да промотират правата на детето

165 Върховният комисар на ООН по правата на човека, Достъп до правосъдие за деца, 16 декември 2013 A/HRC/25/35, достъпно онлайн на http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session25/Documents/A-HRC-25-35_en.doc (последна ревизия: 27 март 2015), параграф 39

166 Комитет на ООН за правата на детето, Общ коментар No. 2: Ролята на независимите Национални институции за правата на човека в защитата и промотирането на правата на детето, 15 ноември 2002, CRC/C/GC/2, достъпно онлайн на http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fGC%2f2002%2f2&Lang=en (последна ревизия: 27 март 2015), параграф 13

167 Пак там, параграф 5

Индикатор III.2. Децата с психични увреждания имат на разположение правна защита и правна помощ през целия съдебен процес, който ги засяга

Международното право определя, че всяко лице, обвинено в криминално престъпление, има право да се защитава лично или да ползва адвокат по свой избор. Ако не разполага с достатъчно средства за заплащане на адвокат, тази защита трябва да му бъде осигурена безплатно, когато интересите на правосъдието изискват това.¹⁶⁸ Директива на ЕС, приета през 2013 г., гарантира безплатна правна помощ за всички обвиняеми и страните имат срок до 27 ноември 2016 г., за да я приложат.¹⁶⁹ Тя посочва, че свързването на заподозрените лица/ обвиняемите с адвокат трябва да се случи без забавяне:

- a) преди да бъдат разпитани от полицията или от друг правоприлагач или съдебен орган;
- b) при провеждане на разследване или събиране на доказателства от разследващите или други компетентни органи;
- c) без излишно забавяне след лишаване от свобода;
- d) в случаите, когато те са били призовани да се явят пред съда, който е компетентен по наказателни дела, своевременно преди да се явят пред съда.

Правото на достъп до адвокат изисква следното:

- a) Държавите-членки да гарантират, че заподозрените лица или обвиняемите имат право да се срещат насаме и да общуват с адвоката, който ги представлява, включително и преди разпита от полицията или от друг правоприлагач или съдебен орган;
- b) Държавите-членки да гарантират, че заподозрените лица или обвиняемите имат право адвокатът им да присъства и да участва ефективно при разпита. Това участие трябва да бъде в съответствие с процедурите на националното законодателство, при условие, че тези процедури не вредят на ефективното упражняване и същността на съответното право. В случаите, когато по време на разпита участва адвокат, фактът се отбелязва с помощта на процедура по вписване в съответствие със законодателството на съответната държава-членка;

- c) Държавите-членки следва да гарантират, че заподозрените лица или обвиняемите имат, като минимум, правото техният адвокат да присъства при действията по разследване и събиране на доказателства, когато такива се изискват от националното законодателство и когато има изискване или разрешение заподозряното лице/ обвиняемият да присъства или участва в тях:
 - i. Разпознаване на извършител;
 - ii. Очна ставка;
 - iii. Възстановки на мястото на престъплението.¹⁷⁰

Деца по принцип не разполагат с необходимите средства, за да плащат за собствената си съдебна защита; правната помощ е основен елемент на справедливата, хуманна и ефикасна правосъдна система, която се основава на принципите на правовата държава.¹⁷¹

ООН посочва, че обхватът на правната помощ в международното право е ограничен до наказателни дела, но „достъпът до правна и друга помощ в [административни и граждански] случаи е също така от съществено значение за гарантиране, че децата са в състояние да предприемат действия за защита на своите права.“¹⁷² Препоръчва се също, че „децата трябва да имат възможност да подават жалби и да инициират съдебно производство в случаи на нарушаване на правата им. Тъй като децата обикновено са в неблагоприятно положение при досега си с правната система, те имат особено остра нужда от правна помощ и страните-членки следва да предоставят такива услуги безплатно.“¹⁷³

168 Международен пакт за граждански и политически права, Член 14(3)(г); и Европейската конвенция за човешки права, Член 6(3)(в)

169 Европейски парламент и Съвет на Европа, Директива относно правото на достъп до адвокат в наказателните производства и в производството по европейската заповед за арест и относно правото на уведомяване на трето лице при задържане и на осъществяване на връзка с трети лица и консулски органи през периода на задържане, 22 октомври 2013, 2013/48/EC: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/ALL/?uri=CELEX:32013L0048>

170 Пак там, Член 3

171 Анекс, параграф 1

172 Служба на Върховния комисар по правата на човека в ООН, Access to Justice for Children (Достъп до правосъдие на деца), 16 декември 2013, A/HRC/25/35, достъпен онлайн на: http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session25/Documents/A-HRC-25-35_en.doc (последен преглед: 27 март 2015), параграфи 40 и 43

173 Пак там., параграф 58

Принцип 1 от Принципите на ООН и насоките за достъп до правна помощ в системите за наказателно правосъдие („Насоки за правна помощ на ООН“)¹⁷⁴ насърчават държавите да установят правната помощ като право в националното си законодателство. Това предполага, че правната помощ ще бъде „приоритет, в най-добрия интерес на детето, който да бъде достъпен, подходящ за възрастта, мултидисциплинарен, ефективен и отговорен по отношение на конкретни правни и социални нужди на децата.“¹⁷⁵ Това означава, че трябва

да се осигури правна помощ не само за покриване на разходите за законен представител на детето, но също и за всички разходи, които възникват за осигуряване на правна помощ и информация за децата с психични увреждания, която е достъпна за тях, както и за всички разходи, свързани с предоставянето на процедурни улеснения. Препоръчва се решението за предоставяне на правна помощ да не зависи от финансовите възможности на родителите на децата, включително в случаите с деца, които са страни по наказателноправни производства.¹⁷⁶

Индикатор III.3. Всички професионалисти, работещи в съдебното производство, които са в контакт с деца с психични увреждания, трябва да са обучени да разпознават и зачитат техните права, включително правото на разумни улеснения

Трябва да се проведе обучение за правосъдните професионалисти, за да се гарантира, че те зачитат и защитават правата на децата с интелектуални затруднения и психични разстройства и най-вече, че не причиняват вреда.¹⁷⁷ Член 13 (2) на КПХУ изисква от правителствата да насърчават обучението на работещите в сферата на съдопроизводството в процедурни и подходящи за възрастта улеснения, за да се гарантира, че всеки човек с увреждания има достъп до правосъдие на равна основа с другите.

Следва да се осигури обучение на професионалистите, за да разпознават кога да осигурят улеснения (като например преводач), как да разпознават и да насърчават валидността на алтернативната комуникация с деца с психични увреждания при даването на показания,¹⁷⁸ както и как да адаптират процедурите към различията на децата. КПД Комитетът препоръчва, че правата на децата с увреждания трябва да бъдат основен елемент от обучението.¹⁷⁹ В този ред на мисли, Насоките на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с интересите на детето, препоръчват интердисциплинарно обучение за правата и нуждите на децата от различни възрасти и групи, за да се гарантира че съдебните производства са адаптирани.¹⁸⁰

174 Общото събрание на ООН, Резолюция 67/187 на ООН Принципи и насоки за достъп до правна помощ в системите за наказателно правосъдие, 20 декември 2012, A/RES/67/187

175 Пак там, Принцип 11

176 Пак там, Принцип 1(в)

177 Инструмент за образование и обучение за работещите в системата на правосъдието е разработен като част от този проект. Подробности може да намерите онлайн: www.mdac.org.

178 Например Комуникационни системи с обмен на снимки (или "PECS").

179 Комитет на ООН за правата на детето, Общ коментар No.5. Общи действия по изпълнение на Конвенцията за правата на детето, 27 ноември 2003, CRC/C/GC/5, достъпно онлайн на http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fGC%2f2003%2f5&Lang=en (последна ревизия: 27 март 2015), параграф 53.

180 Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето, параграф 67

Изводи

Индикатор III.1. Независим орган или трети лица могат да подадат жалби от името на дете или деца с интелектуални затруднения и психични разстройства

Във всички страни по проекта, жертвите и неправителствените организации могат да се оплачат на властите за всякакви нарушения на правата на децата и правата на хората с увреждания. Въпреки това, в България, Чехия, Унгария, Латвия, Литва и Испания неправителствените организации нямат право да подадат иск от името на деца с психични увреждания, освен ако не са били назначени като представители от законния настойник на детето или им е било предоставено пълномощно във връзка с предприемането на конкретно действие, свързано с детето. Ако те не отговарят на тези критерии, се счита, че липсва правен статут и на тях им е забранено да предприемат действия.

В Чехия Прокуратурата¹⁸¹ и общественият защитник на правата (Омбудсман)¹⁸² могат да подават жалби във връзка с нарушения, които произтичат от решения, приети от административните органи. Слабостта на тази система е, че тези два органа не представляват жертвите. В Унгария неправителствените организации могат да внасят групови жалби пред властите за борба с дискриминацията (Equal Treatment Authority) от името на групи от хора, които са обект на дискриминация или за които се смята, че са в непосредствен риск от такава, но не могат да ги представляват.

Във Великобритания и Северна Ирландия Националните институции за правата на човека (НИПЧ) и неправителствени организации, работещи с хора с увреждания или в областта на правата на детето, могат да подават жалби от името на лицата, които са обект на сложни процедури за възражения във връзка с валидността им и обществения интерес. Комисията за равенство и права на човека е НИПЧ в Англия и Уелс и има законово задължение да инициира и води дела за нарушения на човешките права от името на всеки човек или група, както и да следи за прилагането на стандартите за правата на човека. Идентични са правомощията на Комисията за равенство и човешки права в Северна Ирландия, докато в Шотландия Комисията за равенство и човешки права споделя пълномощията си с Комисията за човешки права на Шотландия и, преди преди да предприеме каквито и да било действия, трябва да се консултира с нея [Комисията за човешки права на Шотландия].

Детският комисар (Англия), Комисарят за децата и младите хора (Шотландия), Детският комисар на Уелс и Комисарят на Северна Ирландия за децата и младите хора имат правомощия да се намесват в случаи с по-голямо значение за правата на децата, но нямат възможност да се самосезират.¹⁸³

Въпреки това, в Ирландия има няколко случая, в които НПО са завеждали дела от името на физически лица. Ирландските съдилища позволяват на НПО да завеждат дела от името на дадено лице или група от хора, водени от „добросъвестна загриженост (bona fide concern) или интерес към правните съображения, които ще бъдат оспорвани, или ако защитаваните права са от важно обществено значение.“¹⁸⁴ Съдилищата конституират НПО като страна по делото в случаите, когато потенциалният ищец няма необходимата експертиза и финансова обезпеченост.¹⁸⁵

В Румъния няколко дела, свързани с деца с психични увреждания, са доведени до знанието на Центъра за правни ресурси („ЦПР“) – неправителствена организация в Букурещ. ЦПР не е бил в състояние да помогне на всички деца, защото не е имало законен настойник, готов да участва в процесуално представителство от името на засегнатите деца. В такива ситуации попадат най-вече децата в институциите, чиито законен настойник е институцията или орган за закрила на детето. В тези случаи ЦПР може само да отнесе въпроса до вниманието на прокурора като потенциално наказателно дело. Проблемът може да се илюстрира с един пример от практиката на адвокат, който не е бил в състояние да помогне на дете поради технически причини:

„Повече от сто деца са настанени в приемни семейства, които се наблюдават от петима служители и службата е с недостатъчно персонал. Шест деца са били заключени в една стая и са лежали на три легла. Те са били толкова седирани (упоеени с лекарства), че едва са могли да дишат. Техните ръце и крака са били вързани с въжета. Вярвам, че Конвенцията на ООН за правата на детето задава добри стандарти, но те често се нарушават в Румъния. Ние подадохме жалба и, въпреки че това са прояви на изтезание, едва след шест седмици прокурорът започна наказателно разследване. Въпреки това, прокурорът не посети децата, той изпрати един служител, който [...] не е бил в състояние да изслуша всички деца. Ето защо, аз се питам дали тези деца имат реален достъп до правосъдие.“

181 Административен съд, процесуален кодекс, Акт No. 150/2002 Coll., раздел 66(2)

182 Пак там., раздел 66(3).

183 Children's Act 2004, section 2 (as amended by the Children's and Families Act 2014)

184 *Digital Rights Ireland Ltd v. Minister for Communication & Ors* [2010] IEHC 221, para 48

185 *Irish Penal Reform Trust Limited & Ors v. Governor of Mountjoy Prison & Ors* [2005] IEHC 305 citing *R v. Inspectorate of Pollution & Anor. Ex Parte Greenpeace Ltd (no. 2)* [1994] 4 All ER 329

През 2014 г. Европейският съд по правата на човека се произнася по делото срещу Румъния относно 18-годишен младеж с интелектуални затруднения, който умира в държавна психиатрична болница. Фактите и мотивите на съда отразяват проблема с правния статут, който е особено релевантен за деца с психични увреждания. Когато представители на Центъра за правни ресурси са посетили психиатричната болница Пояна Маре (Poiana Mare) през 2004 г., те са се срещнали с Валентин Къмпяну в студена, изолирана и заключена стая, в която е имало само легло със стоманена рамка без постелки и завивки. Той е бил облечен само с горнище на пижама. След като е бил заразен с ХИВ като дете, без обяснение му е била отказана антиретровирусна терапия от психиатричната болница, чиито служители не са искали да го докосват заради погрешния страх, че така могат да се заразят с ХИВ. Той е починал по-късно същия ден.¹⁸⁶

Центърът за правни ресурси установява, че г-н Къмпяну не е имал родители или настойници: той не е имал кой да го представлява след смъртта му, за да се обърне внимание на занемаряването му и да се потърси отговорност. Казусът пред Европейския съд по правата на човека е дали неправителствената организация може да го представлява. Съдия Пинто де Албакърки обяснява, че този случай е „перфектният пример за продължаващото бездействие на държавата-ответник, която не предоставя правно представителство или настойничество на г-н Къмпяну приживе, когато е имало заведен иск срещу държавата по отношение на лечението и образованието, които той е получавал, и по този начин е възпрепятствала упражняването на Конвенцията и свързаните с нея права.“¹⁸⁷ Решаващият въпрос е, че всички страни се нуждаят от системи, където хората могат да бъдат представлявани от юрист, и това е особено важно за хората, които не са в състояние да действат от свое име, включително децата и младежите с психични увреждания.

Индикатор III.2. Законово представителство Наказателно представителство

С изключение на Чехия, Ирландия¹⁸⁸ и Словения,¹⁸⁹ всички страни по проекта имат системи, които осигуряват на децата право на адвокат, веднага след като бъдат задържани. В Чехия децата имат право на адвокат само при влизане в ареста, ако са на възраст над 15 години.¹⁹⁰ Деца под 15 години преминават през системата за младежко правосъдие, която им отказва тази защита. Ако дете на възраст между 15 и 17 години в крайна сметка е признато за виновно, то трябва да възстанови на държавата разходите за своята правна защита (legal representation).¹⁹¹

В Ирландия на заподозрения е разрешен достъп до адвокат, но адвокатът не е длъжен да присъства по време на разпита/следствието.¹⁹² Скорошен случай, свързан с дете с психосоциално увреждане, потвърждава, че дори когато разпитваното лице е под 18-годишна възраст и има тежко психично увреждане/поведенчески проблеми, не се изисква присъствието на адвокат, за да бъде задържано законосъобразно.¹⁹³

В Словения децата под 15 години имат право на адвокат от началото на производството, когато евентуалната присъда, ако бъдат признати за виновни, е повече от три години лишаване от свобода, освен в случаите, в които съдията преценява, че детето се нуждае от законно представителство поради особена уязвимост.¹⁹⁴

Гражданско и административно представителство

В нито една от страните-участнички законът не посочва правото на законно представителство за децата (от тяхно име, а не съвместно с техните родители или настойници) по граждански или административни производства, освен ако най-добрите им интереси са в конфликт с тези на техните родители или настойници.

В Англия и Уелс децата могат да „инструктират“ адвокат по граждански или административни производства, ако имат разрешение от съда или ако адвокатът прецени, че детето е в състояние (вземайки предвид способността на детето да разбира) да дава указания във връзка с производството.¹⁹⁵ Въпреки че това право съществува в закона, Детските комисари в Англия, Уелс, Шотландия, Северна Ирландия подчертават, че има „непостоянство в предоставянето на законно представителство на децата, когато това е необходимо.“¹⁹⁶

186 Център за правни ресурси от името на Валентин Къмпяну срещу Румъния, (Приложение № 47848/08), Европейски съд по правата на човека, решение 17 юли 2014, параграф 61

187 Пак там., параграф 67

188 *Lavery v. The Member in Charge, Carrickmacross Garda Station* [1999] IESC 29

189 Съдебно постановление No. 94/2007, Член 454

190 Закон за младежко правосъдие, Закон № 218/2003 Coll., раздел 42(2)(a)

191 Наказателно-процесуален кодекс, Закон № 141/1961 Coll., раздел 152(1) (b)

192 *JM (A minor) v. Member in Charge of Coolock Garda Station* [2013] IEHC 251

193 Пак там

194 Courts Act No. 94/2007, Article 454

195 Family Procedure Rules 2010, Rule 16.6

196 *UK Children's Commissioners' Report to UN Committee on the Rights of the Child* (June 2008), available online at http://www.niccy.org/uploaded_docs/uncrc_report_final.pdf (last accessed: 27 March 2015), 13

Както беше отбелязано по-горе, децата под 15 години в Чехия нямат право на законно представителство, защото попадат в система за младежко правосъдие. Въпреки това, производствата за непълнолетни имат два етапа – наказателна досъдебна фаза (съобразно наказателното законодателство за възрастни) и гражданска съдебна фаза (съобразно младежкото правосъдно законодателство и гражданското право). По време на първия етап, на детето не се осигурява адвокат или правна помощ и се отказва достъп до полицейското му досие. По време на този етап детето може да бъде субект на стандартните процедури за разследване, като полицейските разпити, снемане на пръстови отпечатъци, вземане на кръв и извличане на ДНК. Системата за младежко правосъдие прилага по-ниски (граждански) стандарти за доказателства в сравнение с наказателното производство. В резултат на това, децата под 15-годишна възраст могат да станат обект на съдебно преследване въз основа на доказателства, събрани чрез процедури за наказателно разследване (за възрастни), без защитата на адвокат по време на събирането на доказателства при по-ниски доказателствени стандарти. Тази аномалия изисква допълнителни изследвания.

Правна (финансова) помощ

Когато са обвиняеми по наказателни дела, децата във всички страни по проекта имат право на правна помощ. Децата във всички страни (с изключение на България) имат право на правна помощ и в административно или гражданско производство. Правителствата на Великобритания и Ирландия са направили значителни съкращения в бюджета на правната помощ за деца в граждански и административни производства през последните години.

В Ирландия правната помощ подлежи на оценка на доходите на родителите (parental means testing), а правната помощ по граждански дела също е обект на допълнителна оценка за отпускането на такава помощ (merit test), която преценява дали е вероятно детето да има успех в производството.¹⁹⁷ Съветът за правна помощ в Ирландия (The Irish Legal Aid Board) отбелязва забавяния на разглеждането на подадените молби за правна помощ и осигуряването на адвокат на децата по граждански дела.¹⁹⁸

Положителен пример, идентифициран в Литва, е Националната програма за превенция на злоупотребата и подкрепа на децата, чрез която децата жертви на насилие могат да получат безплатна правна помощ и подкрепа.

Индикатор III.3. Образование и обучение

В Ирландия, Словения и Испания има малко информация за курсове за обучение на професионалисти, които влизат в контакт с деца с интелектуални затруднения и психични разстройства. В Румъния от 36-те задължителни курса за съдии и прокурори, само два съдържат информация за правата на децата и за уврежданията.¹⁹⁹ В Унгария, Ирландия, Литва и Словения няма изискване нито за съдиите, адвокатите, полицаите, нито за социалните работници да са преминали през обучение, свързано с правата на детето и правата на хората с увреждания.

В Чехия специализираните съдии за непълнолетни (за нарушители на възраст под 15 години) са обучени как да се отнасят с децата „безопасно“, но не съществува никаква информация за резултатите от това. В края на обучението няма оценка.²⁰⁰ Там във всеки прокурорски офис трябва да има специалист по правата на детето, като все още няма изискване към прокурорите да са преминали през такава специализация, преди да заемат съответната позиция и няма изискване техните компетенции да бъдат проучени. Непълното и разпокъсано обучение на правосъдните професионалисти в Чехия е обект на критики от различни органи на ООН.²⁰¹

Латвия изисква специалистите по младежко правосъдие да бъдат обучени в правата на детето, включително съдиите, адвокатите, социалните работници и полицията, които работят с деца в наказателни, административни и граждански дела, както и всяко друго лице, което взема решения, които могат да повлияят на правата на детето и на неговите законни интереси. Обучението включва 40-часова програма, която трябва да бъде завършена в рамките на една година след заемането на позицията от професионалиста. На всеки пет години има 24-часов задължителен опреснителен курс.

В Испания единственото задължително обучение за правата на детето се предоставя на специализираните детски полицейски служби (Specialist Children's Police Department)²⁰², но това обучение не обхваща правата на децата с психични увреждания.

197 Закон за гражданската правна помощ 1995, раздел 28

198 Legal Aid Taskforce, "Civil Legal Aid in Ireland: Information for the Profession", Law Society of Ireland, (2008)9

199 Онлайн обучителен курс, озаглавен: "Combating discrimination, based on the ECtHR jurisprudence" aimed at Magistrates and an Undergraduate Law Degree elective module on Juvenile Justice

200 Закон за младежко правосъдие, Закон № 218/2003 Coll., раздел 3(8)

201 Комитет на ООН за правата на детето, Заключителни наблюдения: Чехия, 4 август 2011, CRC/C/CZE/CO/3-4, параграф 70; и Комитет на ООН за правата на човека, Заключителни наблюдения: Чехия, 22 август 2013, CCPR/C/CZO/CO/3, параграф 20(c)

202 Този курс е достъпен на: <http://www.intervencionsocial.es/formacion-info/online/menores/> (последна ревизия: 27 март 2015)

В Унгария не съществува задължително обучение за съдии, адвокати, полицаи и социални работници, но обучението е задължително за застъпниците на правата на децата (Children's Rights Representatives),²⁰³ които защитават правата на децата, обект на грижи, включително в институции, приемни семейства и домове за деца. Тези професионалисти включват адвокати, учители, полицаи, социални работници и други специалисти, с опит в предоставянето на услуги за деца и в прилагането на правата на детето. Те трябва да преминат 120-часов курс и изпит и допълнителни ежегодни 14-часови обучения. Правата на децата с интелектуални затруднения и

психични разстройства не са включени в обучението. Както беше отбелязано по-горе, двадесетте застъпници за правата на децата в страната отговарят общо за около 22 000 деца.

В Ирландия се предлага обещаваща двугодишна програма за специализирано обучение на Garda Síochána (полицията) в техники на разпит на деца жертви, включително и тези с психични увреждания. Това е интензивна програма, която включва няколко месеца практика в неправителствена организация. От 2007 г. до момента на провеждане на изследването са обучени 112 полицаи (Garda).²⁰⁴

Препоръки

- S.** Правителствата на всички страни трябва да гарантират, че Националните институции за правата на човека имат мандат да завеждат съдебни дела от името на децата пред национални и международни съдилища и механизми за това, когато правата на детето са нарушени.
- T.** Правителствата на всички страни трябва да гарантират, че Националните институции за правата на човека и НПО имат законова възможност (правен статут) да водят дела от името на деца с психични увреждания (индивидуални и групови) пред национални и международни съдилища и механизми за това. Те също трябва да бъдат допустим получател на правна помощ, когато завеждат такива правни действия.
- U.** Правителствата на всички страни трябва да гарантират, че на всички деца е осигурен непосредствен достъп до адвокат, веднага след тяхното задържане, като адвокатът следва да консултира детето през всички етапи на разследването и съдебното производство, когато срещу детето е образувано наказателно производство.
- V.** Правителствата на всички страни трябва да гарантират, че на всички деца е предоставен незабавен достъп до адвокат по граждански и административни дела, когато:
 - a.** Най-добрите им интереси са в конфликт с тези на родителите или настойниците им;
 - b.** Техните желания са в конфликт с тези на техните родители или настойници и детето е в състояние да формулира собствените си желания в съответствие със своите развиващи се способности;
- c.** Те са били информирани и са поискали отделно законно представителство.
- W.** Правителствата на всички страни трябва да гарантират, че е осигурено безплатно законно представителство за всички деца във всички случаи, които ги засягат. Правната (финансова) помощ не трябва да бъде възстановявана от детето, ако то е признато за виновно или е загубило при разглеждането на неговата жалба или молба. Нивото или размерът на правната (финансова) помощ не трябва да зависят от финансовите възможности на детето/родителите.
- X.** Правителствата на всички страни трябва да гарантират, че на децата с психични увреждания се предоставя правна помощ в граждански и административни производства и че правната помощ включва предоставянето на разумни улеснения за децата с психични увреждания, за да участват ефективно в процеса.
- Y.** Правителствата на всички страни трябва да гарантират, че всеки професионалист, работещ в съдебната система, който влиза в контакт с деца с психични увреждания, редовно преминава през обучение за правата на детето, правата на хората с увреждания, както и за практическите мерки за подкрепа на правата на децата с психични увреждания.²⁰⁵

203 Government decree No 214/2012 (30 July 2012) on the Documentation Centre for Patients, Social Care Clients and Children's Rights, sections 4–5

204 Информация за този курс е намерена чрез интервю на полицаи (Gardai) от изследовател на Центъра за право и политика по отношение на уврежданията, Национален университет на Ирландия, Голуей, 9 юни 2014 г. Публична информация за курса не е достъпна

205 Проектът е разработил онлайн обучителен и образователен инструмент за професионалисти в правосъдните системи, които влизат в контакт с деца с психични увреждания. Инструментът е достъпен на адрес: www.mdac.org.

Приложение 1: Автори на проекта

Екип за управление на проекта

Mental Disability Advocacy Center (MDAC)

MDAC е международна организация за правата на човека, която използва правото за осигуряване на равенство, включване и правосъдие за хора с интелектуални затруднения и психични разстройства в целия свят. Нашата визия е един свят на равенство, където емоционалните, психични и обучителни разлики се ценят еднакво; където присъщата автономност и достойнството на всеки човек са напълно уважавани; и където правата на човека се спазват за всички хора, без никаква дискриминация под каквато и да е форма.

Анна Лоусън, професор по право, Център за изследване на хората с увреждания, Университет на Лийдс

Университетът на Лийдс е едно от най-големите висши учебни заведения във Великобритания и една от британските топ десет изследователски институции. Училището по право и Центърът за изучаване на уврежданията (Centre for Disability Studies) към Университета в Лийдс работят в сътрудничество по този проект. Училището по право е една от водещите правни школи във Великобритания и е отличено с висока оценка за международното качество на своите изследвания от 2008 Research Assessment Exercise. Центърът за изследване на уврежданията е един от световните лидери в областта на изследванията на хората с увреждания, привличащ нарастващ интерес и обмен на опит от цял свят.

Професор Анна Лоусън е директор на Центъра за изучаване на уврежданията. Тя е била основен изследовател в редица интердисциплинарни, национални и международни

изследователски проекти (включително проекти за NHS Англия, Агенцията на ЕС за основните права и Европейската комисия) и е изнасяла лекции в повече от 25 страни. Извън академичните среди, Анна работи с Комисията за равенство между половете и човешките права (Equality and Human Rights Commission), организацията CHANGE (която тя председателства) и Chaina Vision.

Ейлиноир Флин, старши лектор и заместник-директор на Центъра за права и политики, насочени към хората с увреждания, Национален университет на Ирландия – Голуей

Центърът за права и политики, насочени към хората с увреждания, е базиран в Ирландия и се фокусира върху напредъка на социалната справедливост и човешките права на хората с увреждания чрез законодателна и политическа реформа. С големи изследователски постижения и някои от най-уважаваните членове в областта сред персонала си, Центърът е спечелил мястото си като лидер в политиките за хора с увреждания както в Европа, така и извън нея.

Със само два подобни центъра в Европа, както и с директорите - Джерард Куин и Ейлиноир Флин, които са широко признати авторитети по международно и сравнително право за хората с увреждания на световно ниво, Центърът е постигнал значителен напредък от създаването си през 2008 г. със субсидия на Atlantic Philanthropies. Оттогава средствата са нараснали на около 8.0 милиона евро от изследователски стипендии на ЕС, фондации Сорос Отворено общество и други източници.

Партньори по проекта

България

Глобална инициатива в психиатрията - София (ГИП-София)

Мисията и визията на ГИП-София е да популяризира хуманна, етична и ефективна психично-здравна грижа в световен мащаб и да подкрепя глобална мрежа от индивиди и организации, за да се развият, застъпват и провеждат необходимите реформи. ГИП -София изпълнява проекти и дейности, които повишават всички измерения на психично здравената система и грижи, включително: деинституционализация и трансформиране на институционалната грижа; овластяване на хората с психично-

здравни проблеми, полагащите грижи хора и специалисти; участие в разработването на политики и застъпничество; и провеждането на анти-стигма и обществени кампании за хора с психични заболявания.

Чехия

Лига за правата на човека (LIGA)

Визията на Лигата за правата на човека е създаване на справедливо и ангажирано общество за всички. От 2002г. Лигата за правата на човека системно промотира защитата на човешките права, включително правата на хората с увреждания и децата, чрез провеждане на изследвания

и изготвяне на анализи, писане на алтернативни доклади на органите на ООН и законно представителство при стратегически случаи. Лигата за правата на човека е член на Fédération Internationale des Droits de l'Homme (FIDH).

Унгария

Джудит Зелър PhD

Доктор Джудит Зелър е юридически съветник в Службата на комисаря за фундаменталните права (Национален превантивен механизъм в рамките на Факултативния протокол към Конвенцията на ООН против изтезанията) и старши преподавател в Университета в Печ. Преди да заеме настоящата си позиция, тя е била юридически съветник в Службата на комисаря за фундаменталните права на Унгария, където е участвала в разследвания за правата на детето, правата на лицата с увреждания и човешките права в системата на здравеопазването. Тя е работила и като практикуващ психолог в Центъра за закрила на детето в област Бараня, Унгария.

Ирландия

Център за права и политики, насочени към хората с увреждания, Университет Голуей

Както е посочено по-горе, партньор в изпълнението на проекта.

Латвия

Ресурсен център за хора с психични увреждания „ZELDA“

Ресурсен център „ZELDA“ насърчава деинституционализацията и развитието на базирани в общността психично-здравни и социални услуги за хора с психични увреждания (хора с интелектуални затруднения и хора с психосоциални увреждания) чрез научноизследователска дейност, мониторинг на спазването на човешките права, правна защита, стратегически дела и дейности за информиране и обучение на обществеността. Ресурсен център „ZELDA“ има близо осем години опит в изследвания и мониторинг на човешките права и работа с правителството за хармонизиране на националните закони и правила с международните стандарти за правата на човека в областта на правото и застъпничеството за хората с психични увреждания.

Литва

Психично-здравни перспективи (познати преди като Глобална инициатива в психиатрията - Вилнюс) (PSP)

Психично-здравни перспективи е организация с нестопанска цел, с 14 годишен опит в лобиране, работа в мрежа, повишаване на осведомеността, застъпничество, развитие и мобилизационни дейности, насочени към насърчаване на хуманни, етични и ефективни услуги за психично здраве и развитие на политиката в световен мащаб. Организацията е особено активна в районите на Централна и Източна Европа, както и в Централна Азия. Психично-здравни перспективи поддържа широка мрежа от лица и организации, работещи в областта на развитие, застъпничество, научни изследвания, наблюдение и провеждане на реформи в областта на психично-здравните грижи и услуги, социалната интеграция и включване, права на детето, човешки права и борба с дискриминацията.

Румъния

Център за правни ресурси (CLR)

Центърът за правни ресурси активно се застъпва за създаването и функционирането на правна и институционална рамка, която защитава спазването на човешките права и равните възможности, безплатен достъп до справедливо правосъдие и която допринася за капитализацията на своята правна експертиза в обществен интерес.

Словения

Университет на Любляна - Факултет за социална работа (UL-FSD)

Факултетът за социална работа към Университета на Любляна е единственото учреждение за висше образование по социална работа в Словения, което е разработило специални области, като например работа с младежта, възрастните хора, жените, хората в психичен стрес или с увреждания и етническите малцинства, и т.н. През последните 25 години, Факултетът е провел почти 100 базисни и приложни изследователски проекти и участва в множество проекти в областта на развитието. Освен теория на социалната работа и понятия, основните научноизследователски теми, включват доброволен труд, работа в общността, груповата работа, методи за оценка и реални оценки на процедури и програми за социална работа, администриране на социалната работа. Факултетът участва в планирането на обществени услуги, извършвани от неправителствени организации в областта на социалните грижи, особено в развитието на междинни структури (наблюдавани и защитени жилища, кризисни екипи), работа със семейства, работа на улицата, младежки центрове, обучение в социални умения, индивидуално планиране и финансиране и други подходи за работа в общността.

Испания

Институт за човешки права „Bartolomé de las Casas“, Университет Карлос III в Мадрид

Институтът се състои от изследователски екип, съставен от преподаватели и изследователи, принадлежащи към Университета Карлос III в Мадрид, от различни области на познанието, катедри и изследователски групи, много от които са част от Катедрата по Международно право, Църковно право и Философия на правото. Основните му цели са: промоция на присъщите ценности на човешките права; създаване на рамка за размисъл и дебат за правата на човека; развиване на научните изследвания за правата на човека; насърчаване на научната работа върху правата на човека и насърчаване на обучението в човешки права.

Великобритания

Университет на Лийдс

Както е посочено по-горе, партньор в изпълнението на проекта.

Експертна група

Андреа Коомбер, Директор на JUSTICE, организация за реформа в правосъдието и човешките права, работеща за укрепване на съдебната система (административна, гражданска и наказателна) във Великобритания

Камил Латимър, застъпник за правата на човека (Human Rights Officer), Inclusion Europe, Европейската асоциация на лица с интелектуални затруднения и техните семейства

Даниус Пурас, Специален докладчик на ООН за правото на здравеопазване (UN Special Rapporteur on the Right to Health)

Джерисън Лансдаун, международен застъпник за правата на детето

Мария Хърксог, Член на Комитета на ООН за правата на детето, както и председател на Eurochild, мрежа от организации и лица, работещи в цяла Европа за насърчаване на правата и благосъстоянието на децата и младите хора

Стефани Бурел, международен консултант по правата на детето и ръководител на проекта в периода май 2013 г. - март 2014 г.

Урсула Килколи, Професор и декан по право, University College Cork, Ирландия

Консултант

Ванеса Седлетски, международен консултант по човешките права, управлението и политиката.

Бележки

